

Tussenvoorzieningen in beeld

Eerst denken, dan doen

Een Pi7-onderzoek in het VO

Den Haag, oktober 2011

HCO-PI Den Haag, Peter Briedé & Sandra Lousberg
RENN4 Groningen, Johan Lummen & Annekyra Rots & Linda Stoer
CED-PI Rotterdam, Jetske Bakker & Marion Slot

Inlichtingen: p.briede@hco.nl

Beschrijving van het onderzoek

Inleiding

Deze notitie is de neerslag van het onderzoek naar Tussenvoorzieningen zoals dat door Pi7 is uitgevoerd. Tussenvoorzieningen zijn voorzieningen waarop leerlingen zitten die aangepast onderwijs ontvangen dat om diverse redenen binnen dat samenwerkingsverband niet op reguliere scholen te bieden is en waarbij de keuze is gemaakt deze leerlingen niet naar het speciaal onderwijs te verwijzen.

De notitie wil vooral tips geven. Hij is zo beknopt mogelijk gehouden en is zodanig ingedeeld dat snel informatie kan worden ingewonnen:

- Beschrijving van het onderzoek blz. 1
- Tips & informatie naar thema geordend blz. 3
- Beslispunten nader uitgewerkt blz. 12
- Theorie blz. 28

Het onderzoek naar Tussenvoorzieningen in het VO

Het onderzoek naar Tussenvoorzieningen maakt deel uit van de onderzoeken van Pi7. Pi7 is het samenwerkingsverband van de 8 Nederlandse Pedologische Instituten. Dit samenwerkingsverband heeft als doel het wegnemen van onderwijsbelemmeringen bij leerlingen met gedragsproblemen. Het onderzoek is uitgevoerd door de instituten van Renn4 (Groningen), CED-PI (Rotterdam) en HCO-PI (Den Haag). Aan de informatieverzameling binnen de diverse regio's werkten alle Pedologisch Instituten mee.

Het onderzoek vond plaats in schooljaar 2010-2011.

Het richtte zich op Tussenvoorzieningen in het VO. En wel op die voorzieningen die aangepast onderwijs bieden waarbij gebruik gemaakt wordt van orthodidactiek en orthopedagogiek. Voorzieningen die alleen gericht zijn op het reguleren van gedrag zonder het doel onderwijsleerprocessen (weer) op gang te brengen, zijn niet in dit onderzoek opgenomen.

Doelstelling Project Tussenvoorzieningen

Voor zover bekend, is er voor het inrichten van kwalitatief goede tussenvoorzieningen geen handleiding. Met de resultaten van dit onderzoek wil Pi7 een bijdrage leveren aan: het optimaliseren van alle vormen van onderwijsvoorzieningen in Nederland, die tussen het speciale onderwijs en het reguliere onderwijs zijn gepositioneerd, en die ingericht zijn om leerlingen van het voortgezet onderwijs (aangepast) onderwijs te geven dat ze in de reguliere setting om allerlei redenen niet zouden kunnen krijgen.

Werkwijze

Aan de hand van een literatuuronderzoek zijn factoren in kaart gebracht die in een vragenlijst zijn verwerkt. De vragenlijst is in de vorm van een interview van ca. 1,5 uur voorgelegd aan coördinatoren van tussenvoorzieningen. Tevens zijn vragenlijsten gemaakt voor leraren en

leerlingen van tussenvoorzieningen. Deze lijsten zijn (naast de interviews) door alle medewerkers en een gedeelte van de leerlingen ingevuld.

Voordat de interviews en vragenlijsten door alle partners van de Pi7 instituten in hun regio zijn afgenomen, is op 3 locaties proefgedraaid.

Per regio zijn 5 Tussenvoorzieningen beschreven. Daarvan mochten maximaal 2 voorzieningen bestaan uit externe voorzieningen als Herstart, Op de Rails of Rebound.

Uiteindelijk zijn gegevens van 29 tussenvoorzieningen¹ verzameld, geordend en samengevat.

De resultaten

Het onderzoek heeft geleid tot informatie met behulp waarvan belanghebbenden: risico's in kunnen schatten en de juiste acties kunnen ondernemen, om voorzieningen op zo'n manier in te richten of te optimaliseren, dat leerlingen met een gespecificeerde onderwijszorgbehoefte daar passend onderwijs kunnen krijgen.

De informatie

De verzamelde informatie kan gebruikt worden om planmatig een tussenvoorziening te starten of te optimaliseren. Het is niet aan de orde algemene uitspraken te doen: iedere tussenvoorziening werkt vanuit zijn eigen visie met zijn eigen mogelijkheden en biedt maatwerk aan een specifieke groep jongeren. Er bestaat dan ook zo'n verscheidenheid aan voorzieningen dat het zondermeer overnemen en toepassen van informatie niet mogelijk is. De informatie kan wel uitstekend dienst doen om beslissingen voor te bereiden cq bestaande voorzieningen tegen het licht te houden. Om dit proces te vergemakkelijken, zijn in een apart hoofdstuk een aantal zogenaamde beslispunten nader uitgewerkt, zodat visie en consequenties steeds helderder kunnen worden en de eigen, specifieke tussenvoorziening 'gebouwd kan worden' die in de betreffende situatie voor de beoogde doelgroep optimaal is. Een en ander is gebaseerd op tips van de geïnterviewde ervaringsdeskundigen.

Relatie met andere 'gidsen'

Over het inrichten van tussenvoorzieningen zijn verschillende boeken verschenen zoals:

- 'Stappen naar passend onderwijs. Het invoeren van een tussenvoorziening' van Simone Sarphatie (2011, Consultaal).
- Reboundprogramma's in het voortgezet onderwijs. Bouwstenen voor organisatie en methodiek' van Corian Messing en Daan Wieneke (2011, Nederlands Jeugdinstituut).

Beide boeken zijn uitstekend aanvullend te gebruiken bij het opzetten of optimaliseren van een tussenvoorziening als de beslissing eenmaal genomen is een tussenvoorziening te starten.

¹ Op bladzijde 42 is een lijst opgenomen van de Tussenvoorzieningen die aan het onderzoek hebben meegewerkt en zonder wie deze notitie niet had kunnen verschijnen. Wij zijn de coördinatoren, leraren, medewerkers en leerlingen zeer erkentelijk! Dank!

Tips & informatie naar thema geordend

In dit gedeelte wordt de volgende informatie kort gepresenteerd:

1. Ontstaansgeschiedenis van de tussenvoorzieningen blz. 4
 - Initiatief
 - Vooronderzoek
 - Betrokken partijen
 - Weerstand
 - Draagvlak

2. Toerusting van de voorziening blz. 6
 - Locatie / keuze locatie
 - Werving van personeel
 - Financieringsmogelijkheden
 - Wisselende leerlingaantallen en populatie

3. Doelgroep blz. 8
 - Plaatsingscriteria
 - Rol leerling
 - Rol ouders

4. Doelen en criteria blz. 9
 - Doelen gericht op onderwijs
 - Doelen gericht op kenmerken leerling of school
 - Meten van bereikte doelen
 - Succescriteria
 - Faalcriteria

5. Programma blz. 10
 - Individueel rooster of een groepsrooster
 - Specifieke materialen

6. Onderwijsaanbod blz. 10
 - Aanbod
 - Leerkrachtvaardigheden

7. Ouders blz. 11
 - Contact met ouders

8. Nazorg blz. 11

NB

Dit rapport wil lezers vooral aan het denken zetten. Daarom is *alle* informatie opgenomen en lijken tips soms tegenstrijdig. Afhankelijk van de situatie kan een lezer - al afwegend - de voor die situatie beste beslissing nemen. Op bladzijde 12 e.v. zijn enkele belangrijke beslispunten nader uitgewerkt.

Teksten worden letterlijk aangehaald.

Thema – Ontstaansgeschiedenis van de tussenvoorzieningen

Starten van een tussenvoorziening

Tips Opstarten

- Ga kijken bij bestaande tussenvoorzieningen, zo zie je wat je wel wilt en wat je niet wilt en kun je hiermee rekening houden bij het starten van een eigen tussenvoorziening.
- Realiseer je als je met iets nieuws begint dat je aan het pionieren bent. Je moet de medewerkers hebben die dat durven, die zien als iets moet worden bijgesteld en daar dan ook flexibel mee om kunnen gaan.
- SMART werken: de R van Realiseerbaar is zeer essentieel.
- Maak duidelijke keuzes en afspraken over de faciliteiten en schrik hierbij niet van hoge startkosten.
- Genoeg faciliteiten.
- Een goed schoolplan.
- Ontwikkel een methodiek.
- Zorg dat je de leerlingen een beetje kent.
- Maak de positie van de tussenvoorziening in je eigen organisatie/smv duidelijk; hiermee creëer je draagvlak.

Informatie uit het onderzoek

Het **initiatief** van de tussenvoorzieningen is door verschillende mensen genomen, zoals directies van samenwerkingsverbanden, (adjunct)directie van scholen, REC, bestuur, de gemeente, de zorgcoördinator, coördinator van rebound, rebound coach, gz-psycholoog, PI-instituut, werkgroep van ouders en directie, leerplichtambtenaar.

Er is **vooronderzoek** gedaan door: Informatie inwinnen bij andere tussenvoorzieningen of ervaringsdeskundigen, onderzoek naar de populatie van de school, sterke punten behouden van de vorige rebound, kijken naar de haalbaarheid, een plan maken met daarin de visie van de tussenvoorziening en rekening houdend met de differentiatie tussen doelgroepen op grond van de eigen ervaring van de directie, een werkgroep heeft mogelijkheden en kansen onderzocht, er werd landelijk gekeken naar goede voorbeelden, werkbezoek in de Verenigde Staten, inventarisatie van thuiszitters, onderzoek naar juridische, onderwijskundige en bestuurlijke consequenties van de ideeën en inlezen.

Bij het merendeel van de tussenvoorzieningen waren in het begin **weerstand** die overwonnen moesten worden. Mogelijke weerstanden zijn: scholen willen niet altijd meewerken, het personeel vindt dat er teveel van ze wordt gevraagd, ROC's vonden dat het hun taak was, vragen en twijfels m.b.t de haalbaarheid van het doel, de praktische uitvoering en financiën, angst voor een zuigende werking, praktijkonderwijs voelde zich buitengesloten.

Overwinnen van weerstanden kan door: veel overleg, goede communicatie, verbreden van de werkgroep, contact blijven zoeken, respect voor expertise, van elkaar leren, ondersteuning bieden, inzetten op enthousiaste docenten, tijd nemen, themadagen voor medewerkers, ruimte geven om zorgen te bespreken, vasthoudendheid, bevlogenheid en visie op de betekenis van een dergelijke voorziening.

Daarnaast kan **draagvlak** worden gecreëerd door: het voldoende faciliteren van docenten en scholen door functiemix, professionalisering (margedagen, conferentie en workshops) en ook

veel overleg, aantonen van bewezen resultaten, bestuurlijke bescherming, betrekken van mensen bij beslissingen, benadrukken van totaalvisie.

Mogelijke **wijzigingen sinds de start** kunnen continu zijn (het blijft een veranderend proces), (zelf)evaluatie, meer structuur en overzicht creëren, meer handelingsgericht werken, inhoud van het lesprogramma, instroom en uitstroom, fysieke omgeving, vastere omschrijving van het traject van de leerlingen, de doelgroep, personele wijzigingen, meer trainingen, maatwerk voor leerlingen, samenwerking met externe instanties.

Samenwerkingspartners

Tips Samenwerking

- Zoek verbinding met een partner in de jeugdzorg en betrek die bij de problemen die je met leerlingen ervaart.
- Uit betrokkenheid in scholen wordt er vaak veel te lang doorgedaan, maar daardoor zie je uiteindelijk dat er teveel beschadigd is waardoor een leerling weg moet. Als je dit in een eerder stadium doet met een partner die daar meer expertise in heeft is dat vaak beter.
- Onderhoud contact met de stamschool, geef voorlichting aan docenten van de scholen over omgang met leerlingen.
- Belangrijk is dat er samenhang geboden wordt in de onderwijszorg. De kracht van het OSL is groot, het is voor de hele stad, de afspraken zijn duidelijk o.a. omdat er opnameplicht is voor zowel het Transferium als de reguliere scholen. Thuiszitten is daarmee teruggedrongen.
- Integratie onderwijs en zorg .Goede afstemming. $1+1=3$.
- Goed luisteren naar docenten: Ze kunnen subtiele dingen benoemen die effectief zijn; good practice.
- Betere doorgaande lijn basisonderwijs en voortgezet onderwijs. Verbeteren documentatie van onderwijsinspanning van reguliere basisscholen bij zorgleerlingen. Veel tijdsverlies bij overgang basisonderwijs-VO om te ontdekken wat precies aan de hand is en wat adequate begeleiding kan zijn. Neiging van basisscholen om door te werken zonder signalering van problemen, maakt problemen alleen maar groter.
- Zorg voor korte lijnen met de scholen.
- Deel de verantwoordelijkheid van leerplicht met aanleverende school.

Informatie uit het onderzoek

Mogelijke **samenwerkingspartners**: andere scholen binnen het samenwerkingsverband, externe instanties als: Bureau Jeugdzorg, leerplicht, gemeenten, REC, GGZ, GGD, PCL, politie, lokale welzijnsorganisaties, jeugdvoorziening, jeugdreclassering, Dienst Sport en Recreatie, schoolbegeleidingsdienst, de Zorg Advies Dienst, ambulante begeleiders.

Bij het merendeel van de tussenvoorzieningen zijn meerdere partijen **betrokken**, zoals: samenwerkende schoolbesturen VO, samenwerkingsverband, de school, REC, gemeente, Ambulant Educatieve Dienst, directieplatform zorg, scholen basisonderwijs, jeugdhulpverlening, PCL, PI-school en PI-Leiden, DOC4 (ouderbelangengroep), Onderwijsconsulent, SVB, Koers VO, STEK, zorginstellingen, leerplichtambtenaar.

Thema – Toerusting van de voorziening

Starten van een tussenvoorziening

Tips Locatie

Extern:

- Niet in de school zelf, daar is het probleemgedrag begonnen en daar wil je vanaf. Dat werkt het beste als je ook echt even uit de omgeving gaat.

Intern:

- Plusvoorziening binnen de school, niet apart van het onderwijs. Bij doorplaatsing hoeven ze niet weer opnieuw te wennen aan nieuwe situatie. Transfer is zo optimaal. Niet in een cluster-4 voorziening plaatsen; een keer in cluster 4 blijft de leerling daarin. Binnen de TV kan je werk op maat maken.

Algemeen:

- Heb in je voorziening meerdere ruimtes, dit maakt het mogelijk om ook in verschillende groepjes te werken en verschillende activiteiten te ondernemen. Daarbij is een kookruimte of iets dergelijks natuurlijk erg fijn.

Financiering / support bestuur en gemeente

- Investeer!

- Goede financiering:

- Maak gebruik van het rugzakgeld: qua organisatie is dit mogelijk en zet het dan ook in zoals het bedoeld is. Met deze voorziening is de school klaar voor passend onderwijs.
- Aanhoudende bestuurlijke committent, zich vertalend in persoonlijke inzet van bestuurders.
- De gemeente heeft een belangrijke rol gespeeld omdat zij een substantieel deel van de kosten voor haar rekening heeft genomen. De betrokkenheid van de gemeente blijft positief.
- Het SWV was en blijft een drijvende kracht. Daarnaast moet je zorgen dat je de directie achter je hebt. Zonder hun steun kun je weinig beginnen.

Tips leerkrachten

- Trek als team een duidelijke lijn, zo weet de groep waar ze op kunnen rekenen. Daarbij werkt het best als er ook niet teveel wisselingen binnen een team zijn.
- Zorg voor gedeelde visie door hele school.
- Belangrijk is goede personeelszorg. Inspraak van alle betrokkenen bij schoolverbeteringen en organisatieverandering. Uitgaan van zorgbehoeften van leerlingen en die laten doorwerken in organisatieverandering.
- Niet iets creëren om te creëren.
- Wees je zelf!!
- Inzet stagiaires voor coaching (buddy).
- Samenstelling team: coördinator controle loslaten, mix oud en jong, enthousiasme voorwaarde, iedereen geeft z'n mening en ervaringen worden gedeeld, openheid. Iedereen kijkt ook naar zichzelf.
- Docenten moeten affiniteit hebben met deze leerlingen.
- Het is belangrijk dat de docenten flexibele mensen zijn.

- Coördinator van een TV: zorg ervoor dat je een hecht team hebt. Terug kunnen vallen op de coördinator is voor docenten belangrijk. De coördinator moet de dingen regelen zodat het onderwijs kan lopen. De vinger aan de pols.
- Je moet het echt willen.

Informatie uit het onderzoek

Mogelijke **locaties** kunnen zijn: een ruimte binnen een schoolgebouw, een apart gedeelte binnen de school, een apart gebouw op het terrein van de school, een eigen locatie. Qua **inrichting** hebben tussenvoorzieningen: leslokalen, creatief lokaal, overblijfruimte, docentenwerkruimte, kooklokaal, handenarbeid/technieklokaal, simulatielokaal, sportaccommodatie, aula of kantine, keuken, slaapkamer, spreekkamer, kamertje om alleen te zijn documentatiecentrum, schoolbibliotheek en ruimte voor remedial teaching. Binnen het lokaal kan de ruimte als een reguliere klas worden ingericht, met een groepstafel en met schotten tussen werkplaatsen zodat leerlingen rustig kunnen werken.

Redenen voor de **keuze van de locatie**: de ruimte die beschikbaar is gebruiken, keuze maken op basis van bereikbaarheid en centrale ligging, juist binnen de school situeren of juist buiten de school, keuze vanwege de doelgroep, transparantie en kansen van de locatie.

Werving van personeel: criteria kunnen zijn: opleiding gericht op vakgebied of doelgroep, hebben van ervaring in het werk met de doelgroep en affiniteit met de doelgroep. Personeel wordt geworven via samenwerkende scholen, interne en externe vacatures.

Bijna alle tussenvoorzieningen gebruiken meerdere **financieringsmogelijkheden**, zoals PGB, ondersteuning van het samenwerkingsverband VO, LGF, de gemeente, provinciale of overheidsgelden, gelden van samenwerkende of plaatsende scholen, LWOO-gelden, gelden voor Rebound, herstart en Op de Rails, Jeugdzorggelden en projectgeld.

Bij veel tussenvoorzieningen worden de **wisselende leerlingaantallen en populatie** niet als een probleem ervaren, er wordt kritisch gekeken bij het selectieproces, er is een wachtlijst, een groep wordt gestart bij een bepaald aantal leerlingen, leerlingen stromen zo min mogelijk gedurende een schooljaar in, flexibele inzet van personeel, bij minder leerlingen wordt gewerkt aan methodiekontwikkeling en een andere optie is stoppen bij te weinig aanmeldingen.

Thema – Doelgroep

Starten van een tussenvoorziening

Er zijn door de geïnterviewden geen tips gegeven

Informatie uit het onderzoek

Er worden verschillende eisen en **criteria** gesteld voor de door de tussenvoorziening gewenste doelgroep, zoals leeftijd, schoolniveau, aantal leerlingen en leerling kenmerken.

Leeftijd: alle leeftijden tussen 12 tot 16, 18 of 23 jaar. Niveau: alle niveaus zijn mogelijk van praktijkonderwijs, cluster-3 en 4 tot en met gymnasium. Sommige tussenvoorzieningen selecteren specifiek leerlingen van een bepaald schoolniveau of hanteren dit als contra-indicatie. Het grootste gedeelte van de onderzoeksgroep bestaat uit VMBO-leerlingen. Aantal leerlingen: maxima van 6, 8, 9, 10, 12, 14 en 16 leerlingen per groep worden gehanteerd. Ook zijn er soms in totaal tot 200 leerlingen op een tussenvoorziening.

Plaatsingscriteria die kunnen gelden voor leerlingen die extra zorg nodig hebben, zijn: alleen enkelvoudige problematiek, veiligheid voor de leerling zelf en/of andere leerlingen, meervoudige problematiek, sociaal-emotionele problematiek, gedragsproblematiek, aantoonbare crisis.

Vanuit de school of docenten kunnen criteria zijn: de docenten zijn handelingsverlegen, dreiging van uitval, mogelijkheden voor terug- of doorstroom, minimaal VMBO-niveau, de leerling staat ingeschreven bij een VO school, de leerling kan niet naar de rebound, de leerling komt van gereformeerd onderwijs, de leerling heeft een LGF, een ASS-diagnose, een REC4-indicatie.

Als contra indicatie werd genoemd: REC-3 of REC-4 indicatie, een gevaar voor anderen zijn, onvoldoende cognitieve capaciteiten, geen vastgestelde verslavingsproblematiek en/of doorlopen hebben van een justitieel traject.

Beslissing over de plaatsing kan worden genomen door verschillende personen of in een team, door de directeur, teamleider of zorgcoördinator, door de plaatsings- of toelatingscommissie, PCL, het bestuur, het ZAT, de ouders, het hele team of de indicatiecommissie.

De **rol van de leerling** in het proces kan verschillen. De leerling kan worden betrokken bij het intakegesprek, het aangeven van eigen doelen. Ze moeten aan kunnen tonen gemotiveerd te zijn, ze worden actief betrokken bij het programma en de leerling neemt deel aan gesprekken waarin de leerling zijn talenten ontdekt en leert te reflecteren. Ook wordt aangegeven dat de leerling zijn gedrag moet veranderen, ‘gewoon moet meedoen’. Geen actieve rol of interview vooraf wordt ook genoemd..

De **rol van de ouders/verzorgers** verschilt. Als de ouders worden betrokken is dat bij de intake, evaluatiegesprekken en het aanmeldings- en plaatsingsproces. Ouders worden regelmatig gebeld of uitgenodigd voor gesprekken of om mee te lunchen. Soms wordt aangegeven dat ouders niet betrokken worden, omdat ze geen interesse tonen.

Thema – Doelen en criteria

Starten van een tussenvoorziening

Tips doelen:

- Een visie hebben en dan gewoon ergens beginnen.
- Formuleer duidelijke doelen.
- Vraaggericht werken, kijk wat er nodig is.
- Werk preventief, starten in het primaire proces is de kernfactor.
- Open, warme houding is belangrijk. Bieden van perspectief.
- Gedragsbeïnvloeding kost tijd, neem die tijd.

Tips Plaatsingscriteria:

- Leerlingen niet bij elkaar zetten met bepaalde problematiek: dit betekent verdichting van de problematiek, waar zowel de leerlingen als de leerkrachten niet vanzelfsprekend mee om kunnen gaan. De dynamiek die hierdoor ontstaat leidt tot een klassensituatie die meer karakteristieken van speciaal dan van regulier vo gaat vertonen. Schakelen naar regulier VO wordt dan een moeilijker te bereiken vervolg.

Informatie uit het onderzoek

Doelen gericht op onderwijs zijn: leerlingen binnen de school houden, het onderwijsperspectief behouden, minder drop-outs, behouden voor gereformeerd onderwijs.

Doelen gericht op kenmerken van de leerling of de school: Doelen gericht op motivatie, zelfregulatie, leerattitude van leerlingen, persoonlijke doelen, doelen die de leerling voorbereiden op de samenleving, creëren van een veilige omgeving, ontlasten van de school waar de leerling vandaan komt, oplossen van een crisis.

Het **meten van bereikte doelen** kan worden gedaan door het monitoren van schoolresultaten, handelingsplannen, de uitstroom (naar andere school of eigen school gaan, het behalen een diploma of het gaan naar een andere passende voorziening), vragenlijsten over welbevinden en persoonlijke effectiviteit, observaties, individuele gesprekken, contacten onderhouden met vervolgscholen.

Succescriteria kunnen zijn: de terugkeer van een leerling naar school of een passende voorziening, zoals een andere opleiding of werk, het behalen van eigen doelen van de leerlingen, als 80% van de tijd naar onderwijs gaat en als er zo min mogelijk leerlingen op de tussenvoorziening zitten.

Faalcriteria kunnen zijn: de leerling heeft na verblijf op de tussenvoorziening geen gewenst gevolg, zoals een passende voorziening, terug naar school of een diploma. Een ander mogelijk criterium is dat de leerling zich onvoldoende ontwikkeld heeft.

Thema – Programma

Starten van een tussenvoorziening

Er zijn door de geïnterviewden geen tips gegeven

Informatie uit het onderzoek

Er kan zowel met een **individueel rooster of een groepsrooster** worden gewerkt. Daarnaast zijn er tussenvormen, waarbij leerlingen gedeeltelijk met een aangepast onderwijsprogramma werken. Sommige tussenvoorzieningen hebben 's ochtends onderwijs en 's middags andere activiteiten op het programma staan, zoals gedragsbeïnvloeding. Mogelijkheden voor gedragsbeïnvloeding zijn: gesprekken met de orthopedagoog, cognitieve gedragstherapie, groepstrainingen zoals Equip, SOVA-training en Rots en Water. Als er tijd is voor overige activiteiten kan die worden besteed aan bv. boswandelingen (waarin tijd is voor reflectie), de dierentuin en themadagen.

Er kunnen **specifieke materialen** worden ontwikkeld, zoals een persoonlijk trajectplan waarin talenten van de leerling in het leertraject worden ingepast en toegespitst op een mogelijk toekomstig beroep. Het programma kan ook worden afgestemd met de school van inschrijving zodat terugstroom mogelijk blijft.

Thema – Onderwijsaanbod

Starten van een tussenvoorziening

Tips aanbod

- Lever maatwerk, laat je niet gevangen nemen door regels.
- Betrek een orthopedagoog: diagnostiek en indien nodig bouwen aan een dossier cluster 4.
- Doe gedragsaanpak preventief en evaluatief, maar vooral real-time.

Informatie uit het onderzoek

Tussenvoorzieningen bieden een **onderwijsaanbod** dat bestaat uit reguliere lesstof of aangepast materiaal of een combinatie van beide. Daarnaast bestaan er verschillen in de leertijd, de tussenvoorziening kan zich aan de 1040-norm houden of de leertijd aanpassen. Instructie kan op maat worden gegeven aan individuele leerlingen en/of in kleine groepjes.

Leerkrachtvaardigheden die door directie en coördinatoren genoemd worden zijn: structuur, empathisch vermogen, kennis van stoornissen, flexibiliteit, teamspeler zijn, geduldig, affiniteit met de doelgroep, respect hebben, eerlijk zijn, een mensenmens zijn, kunnen signaleren en kunnen overtuigen, vertrouwen, serieus nemen, authenticiteit, consequent zijn, het goede voorbeeld geven, positieve instelling, plezier in het werk, prioriteiten stellen, reflectievaardigheden overbrengen, maatwerk leveren, coaching vaardigheden, interpersoonlijk competent zijn, incasseringsvermogen, humor, leidinggevend vermogen, neutrale houding, geen machtsstrijd aangaan, professionele houding, openheid, betrokkenheid, aantoonbare ervaring, communicatief vaardig, pedagogische houding en visuele ondersteuning.

Thema – ouders

Starten van een tussenvoorziening

Tips Ouders

- Ouders ook bellen voor positieve berichten en vaak doen!
- Investeer in de relatie met ouders.

Informatie uit het onderzoek

Tussenvoorzieningen hebben **contact met ouders** op vaste tijdstippen, zoals bij de intake, tussenevaluatie en een evaluevaluatie, met ook een huisbezoek in het begin van het traject. Contacten kunnen ook op flexibele tijdstippen plaatsvinden of vaste contactpunten met de mogelijkheid tot flexibele contactmomenten wanneer nodig. Het voordeel van vaste contactmomenten is dat ouders regelmatig horen hoe het met hun kind gaat, niet alleen als het slecht gaat, maar ook als het goed gaat. Tussenvoorzieningen variëren in het aantal momenten waarop zij contact opnemen. Sommige tussenvoorzieningen doen dit dagelijks, wekelijks of tweewekelijks. Andere tussenvoorzieningen hebben geen vaste momenten, maar geven ‘af en toe’ of ‘weinig’ aan. Contact vindt plaats op verschillende manieren, zoals een contactschrift waarin wordt opgeschreven wat er die dag is gebeurd, telefonisch, schriftelijk (e-mail of in een schrift), gesprekken op de tussenvoorziening of een huisbezoek. Ook worden er ouderavonden georganiseerd.

Positief is dat het merendeel van de tussenvoorzieningen wordt **gewaardeerd door de ouders**, al kan dit soms wisselen; afhankelijk van de ontwikkeling die hun kind doormaakt.

Thema – Nazorg

Starten van een tussenvoorziening

Er zijn door de geïnterviewden geen tips gegeven

Informatie uit het onderzoek

Het merendeel van de tussenvoorzieningen doet in meer of mindere mate aan **nazorg**. Hierbij wordt gevarieerd in duur en aard. De duur van de nazorg kan minder dan zes maanden duren, maar andere tussenvoorzieningen geven aan dat leerlingen 1 of 2 jaar worden gevolgd, soms tot 3 jaar, zolang ze op school zitten, zolang ze in het voortgezet onderwijs zitten, tot ze gekwalificeerd zijn of een baan hebben en ‘zo lang als nodig’.

De aard van de nazorg kan bestaan uit een bepaald plan dat is aangepast op de individuele leerlingen, waarbij de reboundcoach meegaat de klas in en de docenten coacht op het werken met een individueel ontwikkelplan en/of een persoonlijk leerplan. Ook worden leerlingen nog gemonitord, door overdracht aan de ambulante begeleiding.

Diversen

- Verbeteren lerarenopleiding: minder vakgerichte opleiding.

Beslispunten nader uitgewerkt

Zoals al eerder in dit rapport aangegeven, wil dit rapport de geïnteresseerde lezer vooral aan het denken zetten en het denken helpen vormgeven. Daartoe is *alle* informatie opgenomen, ook als ze tegenstrijdig was. Juist dan is het mogelijk een eigen standpunt in te nemen: ‘onderzoek alles en behoud het goede’ (Paulus, Thessalonicenzen 5,19-21).

In dit gedeelte van het rapport worden enkele belangrijke beslispunten tegen over elkaar gezet en verder uitgewerkt.

- Leerling kenmerken:
 - Beleid: preventief vs. Curatief. blz. 13
 - Leerlingen: intrinsieke vs. extrinsieke motivatie. blz. 14
- Kenmerken van de tussenvoorziening:
 - Gedrag: impliciet vs. Expliciet. blz. 17
 - Locatie: intern vs. Extern. blz. 18
 - Onderwijs: programmagericht vs. op maat. blz. 20
- ‘Anders’:
 - Ouders: ouderbetrokkenheid vs. ‘geen’ ouderbetrokkenheid. blz. 22

De beslispunten worden afgesloten met een discussie blz. 25
en 2 mindmaps waarin meer aspecten zijn opgenomen die in
ogenschouw genomen moeten worden wanneer beslissingen
worden genomen:

- Voor starters van een tussenvoorziening. blz. 26
- Voor bestaande voorzieningen. blz. 27

Het gaat daarbij voortdurend om twee vragen:

- Waarom wil ik een TV opzetten?
- Hoe moet die er dan uitzien?

Tenslotte wordt afgesloten met een theoretische verdieping. blz. 28

Beleid: preventief vs curatief

Preventief

Preventie is voorkomen dat er problemen ontstaan door van tevoren in te grijpen. Preventie is het geheel van doelbewuste initiatieven die anticiperen op risicofactoren (= handelen voordat het probleem ontstaat) en ageren wanneer eerste signalen zich ontwikkelen en de problematiek aan het ontstaan is. (bron: Wikipedia)

Curatief

cu-ra-tief bn genezend (bron: van Dale).

Doelen van de onderzochte tussenvoorzieningen

Er zijn twee dimensies te signaleren in de doelen die gegeven worden.

- Doelen die gericht zijn op onderwijs,
 - Leerlingen binnen de school houden.
 - Het onderwijsperspectief behouden.
 - Minder drop-outs.
 - Behouden voor gereformeerd onderwijs.
- Doelen die gericht zijn op kenmerken van de leerling of de school.
 - Motivatie, zelfregulatie en leerattitude van leerlingen.
 - Per leerling (persoonlijke) doelen opstellen.
 - Het voorbereiden op de samenleving.
 - Het creëren van een veilige omgeving.
 - Het ontlasten van de school van herkomst.
 - Het oplossen van een crisis.

De meeste tussenvoorzieningen zijn curatief van aard.

Redenen om voor een van de opties te kiezen

Preventief:

- Voordeel van interne locatie is dat de omgeving sneller leert hoe problemen te herkennen en daarmee te voorkomen.
- Bestaande programma volgen.
- Onderwijsaanbod om ruimte te scheppen om probleem te voorkomen.
- Aangepast programma ter voorkoming van probleemgedrag.

Curatief

- Voordeel externe locatie: de leerling krijgt op een andere locatie weer de controle over het eigen proces zonder herinneringen aan de plek waar het mis is gegaan.
- Aangepast rooster om de ontstane problemen op te lossen.
- Aangepast onderwijsaanbod om ruimte te scheppen voor werken aan het probleem.
- Aangepast programma om gedragsproblematiek op te kunnen lossen.

Aandachtspunten

- Menskracht.
- Leerkrachtvaardigheden.
- Teamsamenstelling.
- Samenwerking (wie & waarvoor).
- Draagvlak.
- Professionalisering.
- Rol van de leerlingen.
- Plaatsingscriteria.

Leerling: intrinsieke vs extrinsieke motivatie

Intrinsieke motivatie

Doel is dat de leerling gemotiveerd is voor het leren en het naar school gaan

De leerling heeft een gevoel van verbondenheid met de school en voelt zich competent en autonoom.

Extrinsieke motivatie

De leerling moet in eerste instantie leren aan de aan hem gestelde eisen te voldoen omdat dit de reden is van zijn verblijf. Extrinsieke motivatie is in deze situatie het eerst haalbare².

Redenen om voor een van de opties te kiezen.

Motivatie is een belangrijke pijler die ervoor kan zorgen dat een leerling naar school blijft gaan. Gemotiveerde leerlingen worden minder vaak drop outs dan leerlingen die niet gemotiveerd naar school gaan (Deci, Vallerand & Ryan, 1991). De Self-Determination Theory (SDT) (Ryan & Deci, 2001) focust zich op de mate waarin mensen hun acties vanuit zichzelf zullen doorzetten door aan te sluiten op basisbehoeften die motivatie bevorderen. Leerlingen die intrinsiek gemotiveerd zijn beleven plezier aan de activiteit zelf en niet vanwege de extrinsieke beloning of straf die eraan gekoppeld is (Martens, 2007). Daarnaast zijn intrinsiek gemotiveerde leerlingen meer geïnteresseerd, enthousiast en zelfverzekerd. SDT kent drie basisbehoeften die tezamen intrinsieke motivatie bevorderen. De drie basisbehoeften zijn gevoel van competentie, gevoel van autonomie en gevoel van verbondenheid.

Gevoel van competentie. Je competent voelen treedt op als men het gevoel heeft dat de actie uitvoerbaar en mogelijk is; de leerling heeft het gevoel dat hij/zij de opdracht/les/taak aankan. Als het gevoel van competentie groot is wil de leerling meer uitdagingen aangaan, toont meer doorzettingsvermogen en voelt zich meer betrokken bij de taak en het daarbij behorende leerproces (Legault, Pelletier & Green-Demers, 2006).

Gevoel van autonomie. Dit gevoel heeft betrekking op het bewust zijn van de eigen controle. Leerlingen hebben het gevoel dat wat en hoe zij leren gedeeltelijk door henzelf bepaald wordt. De leeromgeving kan een gevoel van autonomie bevorderen door leerlingen gelegenheid te geven zelf initiatief te nemen en rekening te houden met de mening van leerlingen zelf (Legault et al., 2006). In een onderzoek van Stevens et al. (2004) geven leerlingen aan dat zij graag eigen verantwoordelijkheid dragen over het maken van huiswerk en vragen stellen aan de leerkracht. Ook de mogelijkheid om zelfstandig het werk te plannen wordt gewaardeerd. Leerlingen geven ook aan dat een medeverantwoordelijkheid van de leerkracht prettig werkt zodat ze ook weten of het goed gaat. Het kan stimuleren om harder te werken. Voor leerlingen is een gevoel van autonomie sterk verbonden aan het mogen maken van keuzes door zelf gedeeltelijk te bepalen wat ze doen, in tegenstelling tot leerkrachten. Deze spreken over verantwoordelijkheid in termen van 'verantwoordelijkheid nemen voor het werk dat gedaan moet worden', waarbij geen sprake van keuze is.

² Extrinsieke motivatie kan ook naast intrinsieke motivatie bestaan. Hierbij gaat het er vooral om dat de leerling wordt gemotiveerd door iets externs, zoals een diploma, of andere beloning. er is in principe ook niks 'mis' met deze vorm van motivatie; alleen soms lastig voor pubers omdat ze moeite hebben om te handelen naar lange termijn doelen (Crone, 2006). Daarom is het wel wenselijk om de voorwaarden voor intrinsieke motivatie te scheppen. Dit kan overal, zowel op tijdelijke als vaste voorzieningen.

Gevoel van verbondenheid. Dit gevoel wordt ook wel omschreven als een gevoel van veiligheid of sociale cohesie. Een veilige relatie tussen leerling en leerkracht of leerling en medeleerlingen bevordert de intrinsieke motivatie (Martens, 2007).

Het is van belang dat leerlingen zich competent voelen. Hiervoor is het geven van feedback over de persoonlijke groei belangrijker dan de vergelijking tussen leerlingen, omdat dan slechts enkele leerlingen succesvol/competent kunnen zijn. Ook is voor leerlingen motiverend om te werken aan aantrekkelijke opdrachten en activiteiten. Kenmerken van een aantrekkelijke opdracht is dat het goed uitvoerbaar maar wel uitdagend is, nieuwsgierigheid opwekt en de fantasie aanwakkert. Ook kunnen de leerlingen de ruimte krijgen om te werken aan langdurige projecten die zelf hebben bedacht. De laatste stap kan direct werken ter vergroting van de motivatie, namelijk het lesgeven aan leerlingen over hoe motivatie werkt en hoe dit hen beïnvloedt.

Bij tussenvoorzieningen, en dan specifiek het gedeelte rebound, die leerlingen die door ongewenst gedrag van school gestuurd zijn, is het van belang om te beseffen dat gedrags- en motivatieproblemen kunnen leiden tot slechte schoolprestaties. Slecht presteren op school kan ook de reden zijn voor motivatieproblemen (Eimers & Bekhuis, 2006).

Onderzoeksgegevens

In het onderzoek zijn beide opties terug te vinden.

Op negen tussenvoorzieningen wordt de leerlingen betrokken bij de intakegesprekken. Acht coördinatoren geven aan dat de leerlingen geacht zijn te werken aan doelen. Door vier tussenvoorzieningen wordt aangegeven dat van de leerlingen verwacht wordt dat ze gemotiveerd zijn. Door twee tussenvoorzieningen dat ze actief worden betrokken bij het programma en door één, dat door middel van gesprekken wordt geprobeerd de leerling zijn talenten te laten ontdekken en te leren reflecteren: “Door middel van gesprekken laten ontdekken van dromen, passies en talenten. Ze te leren reflecteren.” Door één tussenvoorziening wordt aangegeven dat de rol van de leerling voornamelijk betekent dat hij/zij zijn gedrag verbetert.

Eén coördinator geeft aan dat de leerlingen “gewoon moeten meedoen”. Op twee tussenvoorzieningen hebben de leerlingen geen actieve rol bij de intake, er is bijvoorbeeld geen interview vooraf. Door één tussenvoorziening wordt geen antwoord gegeven op de vraag.

Het merendeel van de door ons bevroegde leerlingen is tevreden over de tussenvoorziening. De meeste leerlingen weten wat ze willen bereiken: bijna de helft wil graag zijn of haar diploma halen. 18% wil terug naar de oude klas en 10% wil naar een andere klas. Meer dan de helft vindt het leuk op school en bijna de helft heeft vrienden op de tussenvoorziening. Opvallend is dat veel leerlingen lovend zijn over hun leraren. ‘Meer aandacht, betere uitleg en ze helpen meer’, worden zeer regelmatig genoemd. Het grote voordeel dat zowel door de leerlingen als de leerkrachten veelvuldig wordt genoemd, is de ruimte voor individuele aandacht.

Aandachtspunten

- Verwacht niet van leerlingen dat ze bij de intake al gemotiveerd zijn maar maak het bevorderen van motivatie een cruciaal doel. Bepaal eventueel na een af te spreken periode of de leerling voldoende inzet voor gedragsverandering toont om het programma zinvol te kunnen voortzetten.
- Start het handelingsplan op basis van handelingsgericht diagnostiek en ‘eigenaarschap’ van de leerling: zelf (mede)formuleren van werkdoelen en werken met een portfolio.

- Een open, warme houding is heel belangrijk. Wij gaan je begeleiden; je moet het zelf doen, maar wij bieden je perspectief.
- Zorg dat de leerling weet wat hij wil bereiken met de plaatsing op de tussenvoorziening en bespreek en evalueer deze doelen regelmatig.
- Houd er bij de komst van een nieuwe leerling rekening mee dat de sociale omgeving van groot belang is. Besteed daarom aandacht aan de aansluiting bij de groep (hulpmiddel: klassenbouwers, Bazalt. Dit zorgt voor het ontstaan van sociale verbondenheid in een groep.)
- Blijf de relatie tussen leerkracht en leerling voorop stellen. Maak bij de intake een match tussen leerkracht en leerling als dat mogelijk is.
- Betrek de leerling in de hulpvragen/werkpunten: wat heb je nodig?
- Formuleer de werkpunten in gedragstermen. SMART met veel aandacht voor realiseerbaar.
- Zorg dat de schoolregels en het programma bekend zijn en worden opgevolgd.
- Zorg voor een duidelijke structuur en probeer u in te leven in de leerlingen.
- Bevorder het zelfvertrouwen van de leerling, en stimuleer hem tot denken. Leer hem verantwoordelijkheid dragen voor zijn leerproces maar controleer hoeveel hij daadwerkelijk doet.

Zorg voor een efficiënte en taakgerichte werksfeer tijdens de les: voldoende instructie, leertijd en gerichte feedback.

Gedrag: impliciet vs expliciet

Gedrag impliciet

Onderwijs staat voorop.

Door middel van onderwijs wordt het gedrag gereguleerd.

Doel van gedragsverbetering: adequaat leergedrag vertonen en inslijpen.

Gedrag expliciet

Gedragsverbetering staat voorop.

Er wordt doelgericht aan gedragsverbetering gewerkt.

Doel van gedragsverbetering: sociaal en aangepast gedrag vertonen door middel van inslijpen.

Redenen om voor een van de opties te kiezen

Gedrag impliciet

- Goed onderwijs voorkomt gedragsproblemen (zie het advies van de onderwijsraad: ‘de school en kinderen met gedragsproblemen’).
- Goed onderwijs kan door:
 - Haalbaar en gedegen programma.
 - Uitdagende doelen en effectieve feedback.
 - Een veilige en ordelijke omgeving.
 - Didactische aanpak.
 - Klassenmanagement.
 - Voorwaarden scheppen in de leeromgeving die motivatie bevorderen.

Gedrag expliciet

- Medicaliseren / labelen: Voor de oplossing van de problematiek wordt op de leerling gefocust.
- Aanpak:
 - Het gedrag van de leerling is aangrijpingspunt.
 - Gedrag is voorwaarde voor om tot leren te komen.

Relatie met andere beslispunten

Gedrag impliciet

- Leerling betrokken.
- Geen indicatie.

Gedrag expliciet

- Indicatie.
- Curatief.
- Op maat.

Locatie: intern vs extern

Intern

De tussenvoorziening is intern gesitueerd, d.w.z. dat het onderwijs gegeven wordt in één of meer lokalen van een reguliere school en dat overige voorzieningen, zoals gymlokalen, gedeeld worden.

Het is mogelijk dat leraren op beide voorzieningen les geven.

We kunnen bij intern nog het onderscheid maken tussen

- Intern in een reguliere school en toegankelijk voor leerlingen van verschillende scholen.
- Intern in een reguliere school en alleen bedoeld voor leerlingen van die school.
- Intern in een reguliere school en alleen toegankelijk voor leerlingen van scholen van eenzelfde signatuur (bijv. Gereformeerde scholen).

Extern

De tussenvoorziening is extern gesitueerd, d.w.z. dat onderwijs gegeven wordt op een eigen locatie, los van een reguliere school.

Er is meestal sprake van een eigen team.

We kunnen bij extern nog een onderscheid maken tussen

- Extern van een reguliere school en alleen toegankelijk voor leerlingen van die school.
- Extern van een reguliere school maar wel op het terrein van die reguliere school en alleen toegankelijk voor leerlingen van die school.
- Extern van een reguliere school en toegankelijk voor verschillende nader te bepalen scholen (scholen vallend onder eenzelfde bestuur, scholen uit de regio, scholen van een bepaalde signatuur, scholen uit een SWV, verschillende schooltypen (VO/VSO/VMBO...)).

Redenen om voor een van de opties te kiezen

Interne voorziening

- Leerlingen van de tussenvoorzieningen zitten fysiek nog steeds op dezelfde (reguliere) school. Ze worden niet uitgeplaatst of van school verwijderd.
- Als leerlingen doorgeplaatst worden, hoeven ze niet weer te wennen aan een nieuwe situatie.
- De transfer kan optimaal plaatsvinden.
- Korte lijnen met het regulier onderwijs in de school, ook ruimtelijk.
- Doe het zelf: los zelf de problemen op die zijn ontstaan.
- Aanzuigende werking van andere scholen: ouders kiezen voor deze bepaalde school.
- Leerlingen kunnen deelnemen aan de reguliere activiteiten van de reguliere school zoals gymnastiek of specifieke lessen die voor hen van toepassing zijn.
- Aansturing vanuit het reguliere management.
- Docenten kunnen zowel regulier worden ingezet als in de tussenvoorziening. Daardoor is er een grotere groep leraren inzetbaar in de tussenvoorziening hetgeen de kwaliteit ten goede kan komen. Bovendien krijgt een grotere groep docenten kennis en ervaring met de betrokken leerlingen en het onderwijs dat daar gegeven wordt, hetgeen positief is voor de ontwikkeling van passend onderwijs in de hele school.
- Korte lijnen tussen mentor en docent van de TV: ruimte voor overdracht.

- Leerlingen kunnen al bekend zijn bij docenten van de TV: beginsituatie helder in beeld. In sommige gevallen kan dit ook een nadeel zijn omdat ze nu geen ‘verse’ start kunnen maken.
- De TV kan gebruikmaken van bestaande faciliteiten binnen de school (gymzaal, kantine, praktijklokaal).
- De docenten zijn bekend met de lesmethoden/materialen van de eigen school.
- Preventie is mogelijk.
- Docenten op de TV die handelingsbekwaam zijn, kunnen deze kennis en vaardigheden overbrengen bij hun collega’s (olievlekwerking).

Externe voorziening

- De leerlingen nemen afstand van de school waar de problemen zijn begonnen. Van belang hierbij is het contact met de school van herkomst te organiseren.
- Door een *externe* voorziening te creëren, voorkom je dat je het ‘interne afvalputje’ wordt. De toegang tot een interne voorziening kan namelijk in sommige gevallen te gemakkelijk zijn, waardoor te snel en te vaak wordt verwezen.
- Gespecificeerd voor bepaalde gedragsproblematiek.
- Langere lijnen m.b.t. contact tussen mentor van de school en docent van de TV.
- Leerlingen kunnen een nieuwe, frisse ‘(door)start’ maken, zowel t.o.v. docenten als leerlingen omdat zij fysiek van de school van herkomst verwijderd zijn.
- De TV kan de ruimte naar eigen inzicht inrichten; er is ruimte voor bv. een minder schoolse setting (zitbanken, kaarsen, planten).
- De docenten begeleiden leerlingen die met verschillende lesmaterialen werken.
- Een externe voorziening is altijd curatief.
- Docenten ontwikkelen specifieke kennis en vaardigheden m.b.t. de doelgroep. Aandachtspunt hierbij is dat deze kennis en ervaring (bijvoorbeeld via workshops of klassenbezoek) overgedragen moeten worden aan docenten van de scholen van herkomst.

Onderwijs: programmagericht vs op maat

Programma gericht – leerkracht gestuurd

- Onderwijs in de tussenvoorziening volgt zoveel mogelijk het reguliere programma.
- Aan het eind van de periode in de tussenvoorziening kan de leerling zonder problemen in een reguliere klas instromen.
- De aanpak is vergelijkbaar met die in de reguliere klas.
- Er is sprake van hetzelfde lesrooster.
- Dit betekent niet dat er geen sprake is van maatwerk.

Onderwijs op maat - leerling volgend

- Onderwijs in de tussenvoorziening is afgestemd op de individuele leerling. Doordat de focus op gedrag ligt, is onderwijs ondergeschikt.
- Aan het eind van de periode in de tussenvoorziening kan de leerling niet zondermeer door naar zijn reguliere jaargroep.
- Er is een aan de leerling aangepaste didactiek.
- Er is een aangepast lesrooster.

Redenen om voor een van de opties te kiezen

Programma gericht

- Leerling is uit zijn omgeving gehaald om daar de leerdoelen wel te kunnen halen.
- Leerling stroomt aan het begin van het voortgezet onderwijs in in een tussenvoorziening die op hem is toegesneden. Hij volgt als het ware een aangepaste leerweg. Het onderwijs staat centraal. Door het opdoen van succeservaringen, het ontwikkelen van een positief zelfbeeld en het opdoen van zo veel mogelijk reguliere leerervaringen en leerstof, kan de leerling –al dan niet aangepast- regulier onderwijs gaan volgen in een reguliere klas.
- Het is de bedoeling de norm van 1040 uur te halen.

Onderwijs op maat

- Leerling is uit zijn leeromgeving gehaald omdat er een mis match was tussen leerling en leeromgeving ('hij werd als storend ervaren: aan zijn gedrag moet worden gewerkt').
- Time out & Rebound.
- Door maatwerk wordt aangesloten bij de leerling.
- Maatwerk voorkomt demotivatie.
- Externe locatie.

Relatie met andere beslispunten

Relatie met programmagericht

- Gedrag: impliciet.
- Interne locatie.
- Leerling betrokken.
- Geen indicatie.
- Preventief.
- Tijd open.
- Schoolgebonden.

Relatie met op maat

- Gedrag: expliciet.
- Externe locatie.
- Leerling passant.
- Indicatie.
- Curatief.
- Tijd bepaald.
- Op maat.

Aandachtspunten

- Locatie.
- Programma / roosters (%) / werkwijze.
- Onderwijsaanbod.
- Gedragsprogramma's.
- Menskracht.
- Eisen aan leerkracht.
- Eisen aan teamsamenstelling.
- Samenwerking (met wie en waarvoor).
- Draagvlak.
- Professionalisering.
- Rol van de leerlingen.
- Plaatsingscriteria.

Ouderbetrokkenheid vs 'geen' ouderbetrokkenheid

Ouderbetrokkenheid

Ouderbetrokkenheid houdt in dat ouders worden betrokken bij activiteiten van hun kind in de school.

Doelen van het betrekken van de ouders zijn: vergroten van het succes van het gedragsbeïnvloedings- en onderwijsprogramma en rekening houden met de loyaliteit van de leerling naar de ouders.

Geringe ouderbetrokkenheid

De ouders worden niet/in beperkte mate betrokken bij activiteiten van hun kind in de school.. De contacten met ouders beperken zich tot het wettelijk vereiste zoals toestemming voor plaatsing en tekenen van rapporten.

De school respecteert een scheiding tussen diverse milieus en privacy.

De school heeft niet de middelen en tijd voor intensieve oudercontacten.

Doel De school focust zich op de onderwijstaak en beschouwt de zorg voor leerlingen anders dan op leergebied niet als haar taak. Deze zorg wordt uitbesteed aan derden.

Redenen om voor een van de opties te kiezen

Ouderbetrokkenheid

Gedragsproblemen zijn in het algemeen contextueel bepaald. Succesvolle programma's betrekken meerdere settingen in hun activiteiten. Het gaat veelal om de context van het gezin, het functioneren op school en de vriendengroep. Vooral voor risicoleerlingen en leerlingen met problemen blijken interventies voor zowel leer- als gedragsproblemen meer succes te hebben naarmate de ouders hier meer bij betrokken zijn (in: literatuuronderzoek t.b.v. Onderwijsraad). Binnen de driehoek leerling-ouders-school is evenwicht tussen de drie partners een werkzaam principe en een noodzakelijke voorwaarde voor stabiele groei. Er kunnen binnen korte tijd veranderingen worden bereikt door positieve krachten binnen deze partijen te benutten en af te stemmen. Zo is bijvoorbeeld aangetoond dat de begeleiding van kinderen met autisme en ADHD effectiever is wanneer ouders en school de aanpak op elkaar afstemmen. Als bijvoorbeeld concretiseren van opdrachten in de klas effectief is, kan dit ook thuis toegepast worden.

Er zijn verschillende vormen van relaties tussen school en ouders te onderscheiden: participatie, communicatie en stimulatie. Participatie gaat om activiteiten van ouders op de school zoals medezeggenschapsraad, koffieochtenden, computerlessen. Communicatie gaat om rapportbesprekingen en ouderavonden maar ook om informele gesprekken, huisbezoeken en andere gesprekken. Stimulatie gaat om alles wat ouders thuis doen om hun kinderen voor te bereiden op school en hen te helpen met huiswerk, maar ook om te zorgen dat ze op tijd op school zijn en zich op school gedragen zoals er van hen wordt verlangd. Vooral stimulatie is belangrijk voor schoolsucces en minder uitval. Het gaat hier om de min of meer spontane en vanzelfsprekende congruentie tussen het gedrag van ouders en het schoolklimaat. Dit is in lagere SE-milieus relatief vaak niet het geval en de ouders zijn vaak 'moeilijk bereikbaar'. Bevorderen van ouderbetrokkenheid zorgt ervoor dat de ouders achter school staan en dat de congruentie van het school- en thuismilieu wordt bevorderd. Het heeft zijn weerslag op een belangrijke factor in schoolsucces: de motivatie en de houding van de leerling naar de school toe. Het start met een intensieve, wederkerige en transparante communicatie. Daarnaast kan er worden geïnvesteerd in de capaciteiten van ouders d.m.v. bijvoorbeeld opvoedingsondersteuning, themabijeenkomsten over onderwerpen die leven en cursussen gericht op de ontwikkeling van ouders zoals taalcursussen en computerlessen.

Uit de meta-analyse van Marzano blijkt betrokkenheid van ouders en samenleving een van de elf factoren die de leerprestaties van leerlingen positief beïnvloeden.

Handelingsgericht onderzoek biedt perspectieven onder meer omdat hierin de contextfactoren worden meegenomen: wat heeft deze leerling nodig, wat heeft deze school nodig, wat hebben deze ouders nodig? Van belang is hierbij ook de positieve punten te benadrukken. Wat betreft de behoeften van de ouders: aandachtspunt hierbij is in het oog te houden dat het kan zijn dat de behoefte van ouders in eerste instantie ligt op het terrein van ook laagdrempelige hulp op het praktische en organisatorische vlak zoals hulp bij financiële zaken, opvoedingsvraagstukken en vergroten van sociaal netwerk.

Een belangrijk neveneffect van ouderbetrokkenheid is dat ouders na intensieve participatie vaak meer open staan voor hulpverlening.

Geringe ouderbetrokkenheid.

Soms gaan de problemen in de thuissituatie (bijvoorbeeld verslaving, psychoses) de school te boven en is dit een zaak voor de hulpverlening.

In een aantal gevallen kan een scheiding tussen leefmilieus rust geven: de school is dan een veilige plek.

Vooraf bij oudere kinderen wordt de rol van de derde ruimte (zoals straat, vrije tijd, internet) steeds groter. Ouders hebben hier vaak geen invloed op. De school richt zich hierdoor m.b.t. de contextuele factoren niet meer alleen op de ouders. De tijd en middelen worden anders verdeeld.

Onderzoeksgegevens

In het onderzoek zijn beide opties terug te vinden.

Nagenoeg alle tussenvoorzieningen maken veel werk van de ouderbetrokkenheid. Dat is niet altijd eenvoudig omdat een aanzienlijk aantal leerlingen geen contact (meer) heeft met ouders, er problemen zijn zoals financiën, vrije tijd of relatieproblemen en dat de ouders weinig interesse tonen.

Ook komt het voor dat de schoolsituatie door de tussenvoorziening los wordt gezien van de thuissituatie. Er wordt dan gefocust op adequaat schoolgedrag, waarbij het contact beperkt wordt tot het op de hoogte stellen van de ouders m.b.t. het gedrag. Hulpverleners richten zich in die gevallen op de ouders.

Wat betreft de aard van de contacten, communicatie, participatie en stimulatie, zien we het volgende. Vooral de communicatie met ouders is zeer intensief. Er zijn vaste momenten waarop ouders naar de tussenvoorziening komen: intake, tussentijdse evaluaties en eindevaluatie. Tussendoor worden zij regelmatig over hun kind geïnformeerd, zowel over positieve als negatieve zaken. Dit gebeurt telefonisch of schriftelijk en op flexibele of vaste tijden. Bij 8 voorzieningen worden de ouders actief betrokken bij de intake en/of het handelingsplan. Op 4 tussenvoorzieningen doet men huisbezoeken. Op 2 voorzieningen biedt men daadwerkelijk hulp in de thuissituatie.

De contacten worden door de ouders zeer gewaardeerd. Er zijn korte lijnen, er wordt niet alleen gepraat maar ook veel gedaan. Ook positieve berichten worden naar de ouders gecommuniceerd. Er wordt doorgaans gewerkt vanuit een houding van gemeenschappelijke verantwoordelijkheid en vertrouwen. Op vier voorzieningen worden ouderavonden georganiseerd.

Participatie van ouders komt op vijf voorzieningen voor. Ouders komen dan regelmatig langs om mee te helpen of nemen deel aan een oudercontactgroep.

Stimulatie van de ouders door bijvoorbeeld het aanbieden van cursussen opvoedingsondersteuning komt in ons onderzoek niet voor. Het bevorderen van de stimulatie van ouders door veel werk te maken van intensieve, wederkerige en transparante communicatie is echter veelvuldig te constateren.

Aandachtspunten

- Eisen aan leerkracht: open voor contacten met ouders, vertrouwensband opbouwen, transparant kunnen weergeven waaraan wordt gewerkt, ouders zien als co partner.
- Eisen aan teamsamenstelling: mentor die contacten met diverse leefgebieden en eventueel hulpverleningsinstanties onderhoudt: hulpverleners lid van het team.
- Ouders juist bellen over positieve berichten. De ouders betrekken: niet alleen wanneer het mis gaat maar ook op de goede momenten.
- Huisbezoeken. Hierdoor ontstaat 2-richtingsverkeer. Enerzijds wordt voor ouders duidelijk wat er op school gebeurt en wordt verwacht. Anderzijds wordt een beeld verkregen van de thuissituatie en leert men de ouder kennen. Het is een goede basis voor verdere contacten.
- De ouders volwaardig en actief betrekken bij het formuleren en evalueren van de doelen van de leerling.
- Besteed aandacht aan de knelpunten en weerstanden van ouders.
- Houd ouders goed op de hoogte bij overdracht naar een nieuwe situatie. Dit is een sleutelmoment waarbij het van belang is dat de leerling zijn motivatie vasthoudt en afstemming van belang is.
- Beschouw ouders en school als co-partners die van elkaar kunnen leren en de aanpak op elkaar kunnen afstemmen.
- Betrek behalve de ouders ook de andere leefgebieden van de jongeren zoals vrije tijd en vrienden. Te denken valt aan programma's zoals Back to Basic waarin het hele netwerk van jongeren wordt ingezet. Daarnaast zijn verbindingen met partners die expertise hebben op dit terrein, van belang.
- Ga de mogelijkheden na voor het organiseren van laagdrempelige ouderbijeenkomsten: themabijeenkomsten n.a.v. een onderwerp waarover veel wordt gesproken of over praktische en organisatorische zaken als financiële zaken en vergroten sociaal netwerk of over opvoedingsondersteuning/opvoedingsvraagstukken.
- Veranker de activiteiten m.b.t. ouderbetrokkenheid in het schoolbeleid.
- Werk handelingsgericht en oplossingsgericht. Wat heeft deze leerling, wat hebben deze ouders en deze leerkracht nodig? Ofwel: wat is de onderwijsbehoefte van de leerling (pedagogisch en didactisch), wat is de zorgbehoefte; wat is de ondersteuningsbehoefte van leerkracht en ouders?
- Hierbij uitgaan van het positieve: wat kunnen de ouders goed?
- Een constructieve samenwerking: ouders zijn ervaringsdeskundigen, leerkracht is onderwijsprofessional. Ouders zijn welkom op school. Dit help zeker in het geval een leerling thuis heel anders is dan op school. Contact geeft in dit geval nieuwe ingangen.
- Als er meer hulpverleningsinstanties in het gezin zijn: 1 gezin, 1 plan.

Discussie: tussenvoorzieningen & passend onderwijs

In het onderzoek zijn tussenvoorzieningen in kaart gebracht die op de besproken belangrijke aspecten als volgt te karakteriseren zijn:

- Beleid: preventief.
- Leerlingen: intrinsiek gemotiveerd.
- Gedrag: impliciet.
- Programma: programmagericht³.
- Locatie: intern.
- Ouders: nauw betrokken.

Op deze tussenvoorzieningen worden de leerlingen ‘bij de poort’ geselecteerd.

Het gaat daarbij om leerlingen die voldoen aan een bepaald profiel (‘een vraagtype’) die anders in het onderwijs zouden vastlopen. Belangrijk is hierbij dat leerlingen de kans krijgen zich te ontwikkelen voordat het mis gaat. Deze leerlingen zijn daardoor aanspreekbaar en gemotiveerd. Gedragsproblemen worden voorkomen of hanteerbaar.

De tussenvoorziening biedt extra zorg, maar zorgt er ook voor dat de leerling op een bepaald moment kan instromen in de reguliere klassen die in hetzelfde gebouw gehuisvest zijn. De tussenvoorziening is daarmee een soort ‘stroom’ binnen de reguliere onderwijsstromen die de school en het samenwerkingsverband bieden. Onderwijs staat voorop. Daarmee voeren deze voorzieningen uit wat in het advies ‘de school en kinderen met gedragsproblemen’ van de Onderwijsraad wordt gesteld: goed onderwijs voorkomt gedragsproblemen.

Daarentegen zijn andere tussenvoorzieningen –vooral die voorzieningen die in het kader van ‘Rebound’ en ‘Op de rails’ zijn gestart- vaak meer gericht op het werken aan gedragsproblemen. Leerlingen kunnen aan het eind van de periode die ze in die tussenvoorziening hebben doorgebracht in de meeste gevallen niet terug naar ‘hun’ reguliere setting: het onderwijsniveau sluit niet aan.

Deze -vaak externe- tussenvoorzieningen zijn opgezet om uitvallende leerlingen op te vangen en terug te geleiden. Ze zijn in feite *re*-agerend en niet *pro*-actief of preventief.

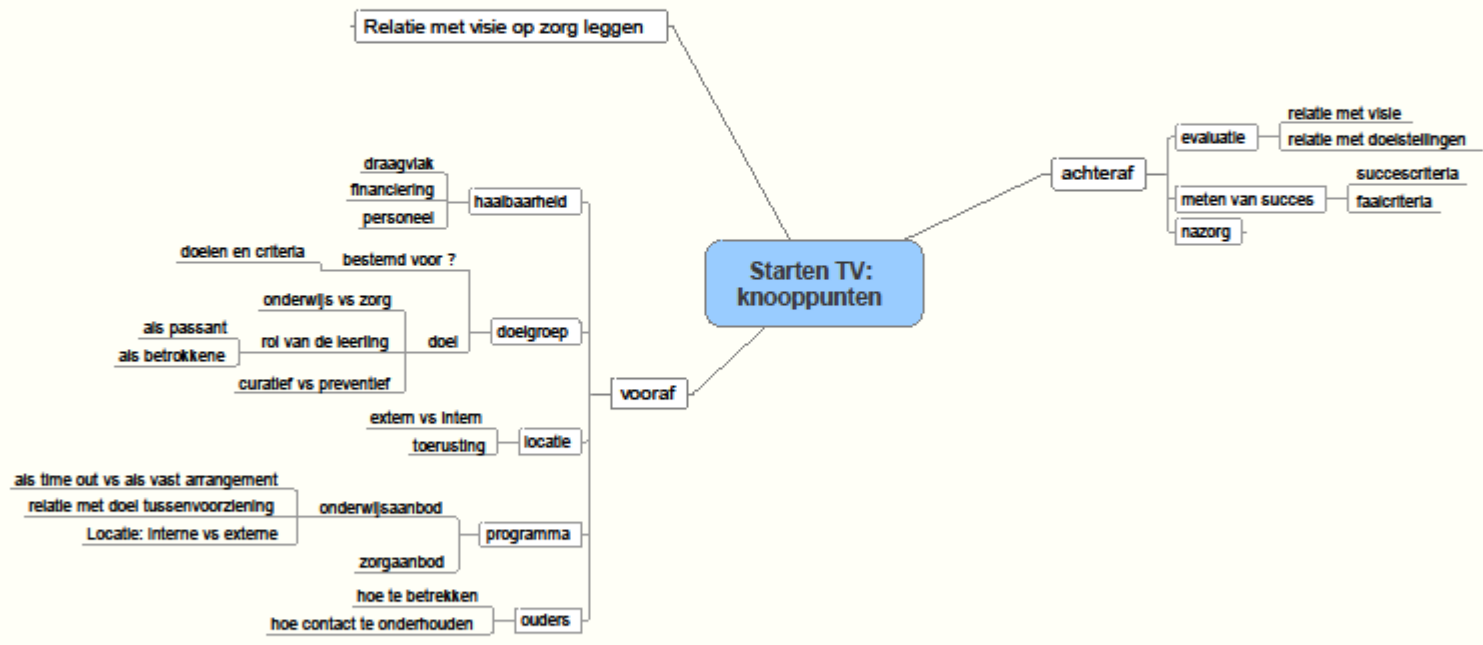
Dit vormt meteen de kern van de uitkomsten van dit onderzoek: door (samenwerkingsverband)breed beleid te ontwikkelen, kunnen tussenvoorzieningen evolueren van plekken waar leerlingen met gedragsproblemen naar toe moeten (‘uitvallers’) tot plekken waar leerlingen die dat nodig hebben van meet af aan passend onderwijs krijgen dat ze de kans geeft zich volledig te ontwikkelen en een regulier diploma te krijgen.

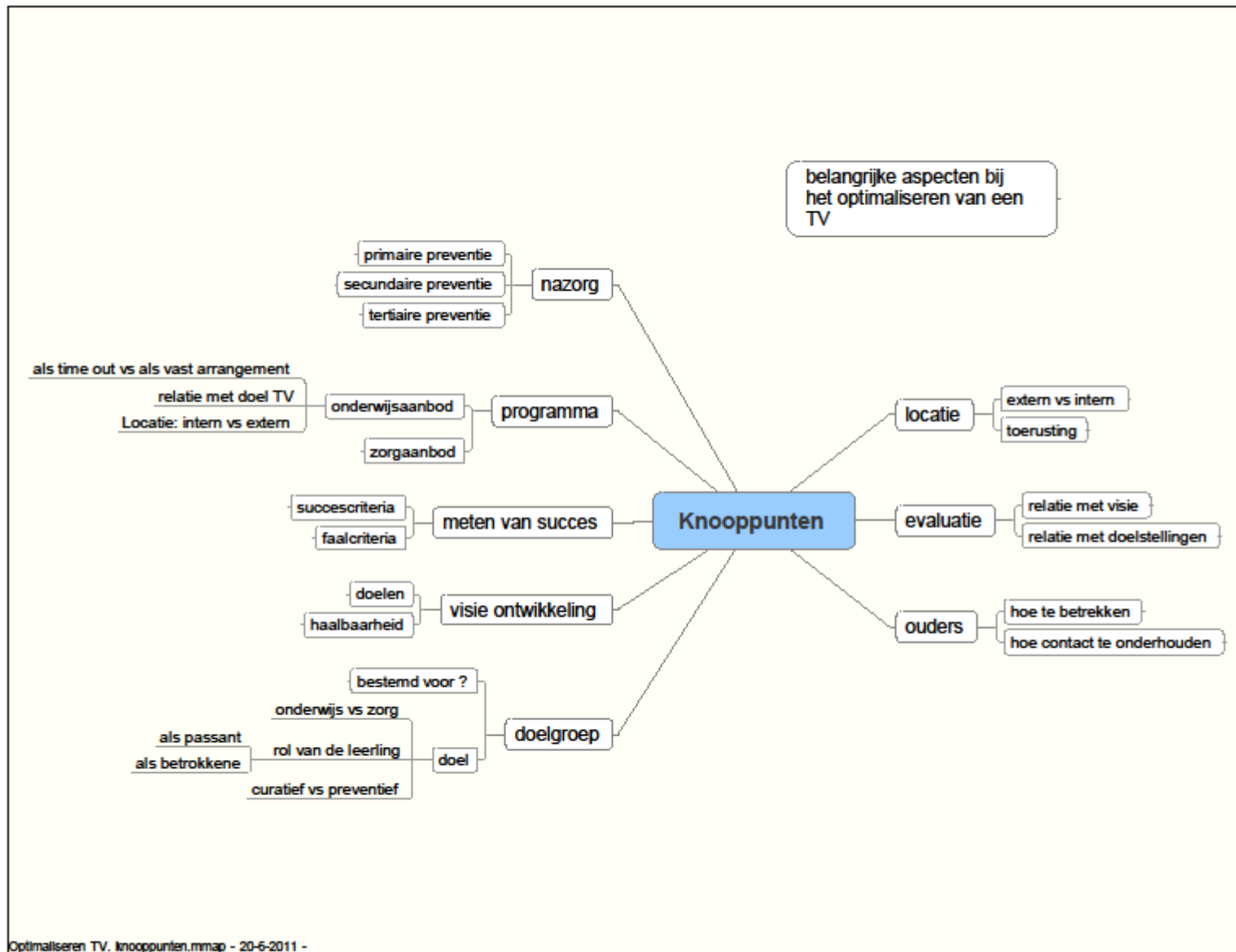
In het vervolgonderzoek van Pi7 zal naar juist dit aspect worden gekeken: wat heb je nodig om te voorkomen dat leerlingen uitvallen en *re*-actieve voorzieningen nodig zijn?

In de theorie wordt het kader waarop het bovenstaande is gebaseerd verder geëxpliciteerd. De theorie gaat over welke factoren bepalen of onderwijs ‘goed’ kan zijn: ‘wat is goed onderwijs? Daarbij is onder andere gebruik gemaakt van het onderzoek van Robert Marzano.

³ Let op: hiermee wordt niet gezegd dat alleen programmagericht onderwijs goed onderwijs is!

belangrijke aspecten bij het starten van een TV

De theorie

Inleiding

De theorie gaat over welke factoren bepalen of onderwijs ‘goed’ kan zijn: ‘wat is goed onderwijs? Daarbij is onder andere gebruik gemaakt van het onderzoek van Robert Marzano. Hij onderscheidt een aantal factoren:

- Schoolniveau:
 - a. Haalbaar en gedegen programma.
 - b. Uitdagende doelen en effectieve feedback.
 - c. Betrokkenheid van ouders en samenleving.
 - d. Een veilige en ordelijke omgeving.
 - e. Collegialiteit en professionaliteit.
- Leerkrachtniveau:
 - a. Didactische aanpak.
 - b. Klassenmanagement.
- Leerlingniveau
 - a. Thuissituatie.
 - b. Intelligentie en achtergrondkennis.
- Motivatie.

In het vervolg wordt dit verder uitgewerkt.

Inrichting van het onderwijs

In een kennismaatschappij als Nederland is goed en passend onderwijs onmisbaar. Hierbij krijgen Nederlandse scholen zo veel mogelijk vrijheid van de overheid. Vrijheid van onderwijs is een van de belangrijkste uitgangspunten van het Nederlandse onderwijssysteem. Dit wordt ook wel de vrijheid van stichting, richting en inrichting genoemd. Men is dus vrij om een school op te richten en onderwijs te geven volgens een bepaalde levensbeschouwelijke of godsdienstige overtuiging (European Commission, 2010).

Deze vrijheid wordt echter beperkt door kwalitatieve eisen die gesteld worden door het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. In Nederland is sprake van leerplicht. Kinderen moeten vanaf hun vijfde tot hun zestiende jaar verplicht naar school. Vanaf 2007 bestaat ook de kwalificatieplicht. Dit houdt in dat leerlingen tot hun 18^e op school moeten blijven als zij nog geen startkwalificatie hebben. Een startkwalificatie is een diploma van een HAVO-VWO- of MBO2-opleiding (Eurybase, 2009).

Officieel bestaan er voor kinderen jonger dan vier jaar geen onderwijsvoorzieningen. Wel kunnen de kinderen naar kinderopvang of peuterspeelzalen. Daarnaast bestaat er voor kinderen die het risico lopen op een onderwijsachterstand voor- en vroegschoolse educatie. Ondanks dat kinderen pas vanaf vijf jaar verplicht naar school moeten, gaan de meeste kinderen in Nederland vanaf vier jaar al naar de basisschool (Eurybase, 2009).

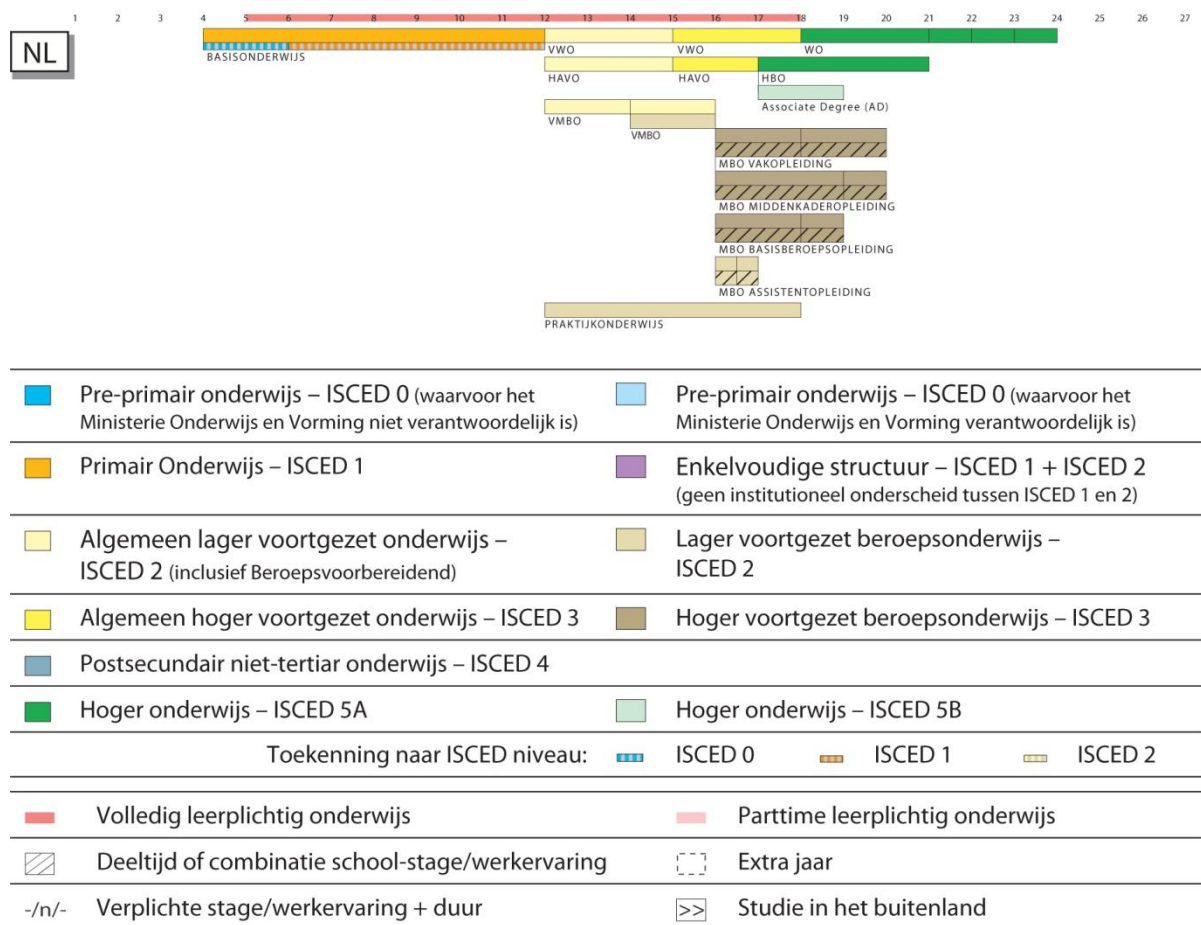
De basisschool kent acht leerjaren, hierna kunnen kinderen kiezen tussen drie verschillende richtingen binnen het voortgezet onderwijs, namelijk VMBO (voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs), HAVO (hoger algemeen voortgezet onderwijs) en VWO (voorbereidend wetenschappelijk onderwijs). Het VMBO is opgedeeld in vier niveaus: basisberoepsgerichte leerweg, kaderberoepsgerichte leerweg, gemengde leerweg en theoretische leerweg (Organisatie van het onderwijssysteem in NL). Ook het leerwegondersteunend onderwijs (lwoo) is onderdeel van het VMBO (Van Zon, 2002).

Voor leerlingen die waarschijnlijk niet in staat zijn om een diploma op VMBO-niveau te behalen, bestaat er Praktijkonderwijs. Hier worden de leerlingen voorbereid op de regionale arbeidsmarkt in plaats van op middelbaar beroepsonderwijs (Eurybase, 2009).

Op het VMBO volgt het MBO (middelbaar beroepsonderwijs), ook dit is ingedeeld in vier niveaus, te weten: assistent opleiding, basisberoepsopleiding, middenkaderopleiding en vakopleiding. Leerlingen kunnen er ook voor kiezen om naar de HAVO te gaan. Na de HAVO volgt het HBO (Hoger Beroepsonderwijs), leerlingen die een HAVO-diploma hebben behaald, kunnen ook doorstromen naar het VWO. Het WO (Wetenschappelijk Onderwijs) kan gevolgd worden na het VWO. Voor een overzicht van de structuur van het onderwijssysteem in Nederland, zie figuur 1.

Voor kinderen die (tijdelijk) orthopedagogische en orthodidactische ondersteuning nodig hebben bestaat binnen het regulier onderwijs het speciaal basisonderwijs en het speciaal voortgezet onderwijs. Leerlingen die deze ondersteuning langdurig nodig hebben, kunnen naar het speciaal onderwijs en het voortgezet speciaal onderwijs (Eurybase, 2009).

In 1998 is de Wet op de Expertisecentra (WEC) ingevoerd (European Commission, 2010). In deze wet worden de doelstelling van het onderwijs, de indeling in schooltypen, de toelating tot het onderwijs en de inhoud van het onderwijs beschreven (Eurybase, 2009).

Bron: Eurydice

Figuur 1: Organisatie van het onderwijs in Nederland

De tien soorten speciaal onderwijs zijn onderverdeeld in vier clusters (European Commission, 2010), namelijk:

- Cluster 1: scholen voor leerlingen met een visuele handicap;
- Cluster 2: scholen voor leerlingen met een auditieve of communicatieve handicap;
- Cluster 3: scholen voor leerlingen met lichamelijke en/of verstandelijke handicap;
- Cluster 4: scholen voor leerlingen met een psychiatrische- of gedragsstoornis.

De financiering van speciaal onderwijs is in 2003 veranderd van een aanbodgericht systeem in een vraaggericht systeem. Dit werkt via de leerlinggebonden financiering (LGF). Als een leerling voldoet aan de criteria voor het LGF, zijn de ouders en de leerling vrij in de keuze van speciaal dan wel regulier onderwijs, het budget volgt de leerling. Zo wordt bevorderd dat het onderwijs aansluit op de individuele onderwijszorgbehoeften van het kind (European Commission, 2010).

Schooluitval

Zoals eerder vermeld zijn kinderen van 5 tot 16 jaar leerplichtig. Als een kind jonger dan 12 jaar wegblijft van school, wordt de term ‘schoolverzuim’ gehanteerd. Op de basisschool is de controle vaak groot, zowel door ouders als school. Dit is anders in het voortgezet onderwijs. Bij de jeugd boven 12 jaar wordt het wegblijven van school vaak als teken gezien van dreigende schooluitval. Deze groep verlaat zonder diploma de school. Dat zijn de voortijdig schoolverlaters. De grootte van deze groep neemt de laatste jaren sterk af: in 2005/2006 waren er 52.681 voortijdige schoolverlaters en in 2008/2009 waren het er 41.785 (NJI, 2010). Ongeveer driekwart van deze jongeren verlaat het mbo, het overige kwart stopt met zijn of haar opleiding op het voortgezet onderwijs (OCW, 2010).

Deze enorme daling is te danken aan het project ‘Aanval op Schooluitval’, waarbij scholen, gemeenten en het Ministerie van OCW samenwerken aan het verminderen van schooluitval. Hun doelstelling is om in 2012 het aantal nieuwe voortijdig schoolverlaters lager dan 35.000 te houden.

Er is een aantal risicofactoren voor voortijdig schooluitval. Allereerst zijn er meer jongens dan meisjes die van school gaan voordat ze hun diploma behaald hebben. Lage cijfers, slechte motivatie, impulsiviteit en gebrekkige sociale vaardigheden spelen hierbij een rol. Ook de omgeving van het kind kan de kans op voortijdig schoolverlaten vergroten, vooral de sociaal-economische status (SES) is belangrijk. Hoe lager de SES in een gezin, hoe groter de kans dat een leerling uitvalt op school (NJI, 2010).

Er zijn ook beschermende factoren die de kans op schooluitval verkleinen. Een effectieve ondersteuningsstructuur, een warme en ondersteunende relatie tussen ouder en kind, goede schoolprestaties en goede sociale vaardigheden van het kind beschermen het kind tegen voortijdig schooluitval (NJI, 2010.). In het hoofdstuk over schoolfactoren wordt dieper ingegaan op enkele van deze factoren.

Schoolverlaters vormen geen homogene doelgroep. Er zijn grofweg drie groepen schoolverlaters te onderscheiden, namelijk: ‘de opstappers’, ‘de niet-kunners’ en ‘de overbelasten’. De eerste groep wordt gekenmerkt door de bewuste keuze die ze maken. ‘Opstappers’ hebben geen last van een opeenhoping van problemen, maar kiezen om te stoppen met school, bijvoorbeeld om te gaan werken. Deze jongeren zouden in principe in staat zijn een startkwalificatie te behalen. Zij zijn ook degenen die vaak een plaats op de arbeidsmarkt vinden (WRR, 2009).

De ‘niet-kunners’ beschikken over onvoldoende capaciteiten met betrekking tot het cognitief vermogen of hebben gedragsmatige problemen. Voor deze jongeren is goede begeleiding op hun eigen niveau erg belangrijk. Gebeurt dit niet dan zullen zij niet mee kunnen komen op de arbeidsmarkt (WRR, 2009).

De ‘overbelasten’ hebben te kampen met diverse problemen, variërend van armoede en gebroken gezinnen tot beperkte capaciteiten op leer- en sociaal gebied. De opeenhoping van problemen zorgt ervoor dat het voor deze jongeren lastig is een diploma te behalen (WRR, 2009).

Indicatiestelling

Door de Wet op de Expertisecentra is er veel veranderd in de structuur van het speciaal onderwijs. Door de leerlinggebonden financiering (LGF) kunnen leerlingen met extra zorg- en onderwijsbehoeften toch in het regulier onderwijs blijven (Koning, Bakker & Pijnenburg, 2002). Om ervoor te zorgen dat de leerling op de juiste onderwijsplek terecht komt, is het belangrijk dat formeel vastgesteld wordt wat de behoeften van het kind zijn. Dit wordt indicatie genoemd (Briedé, Bijstra & Nijland, 2010). De toekenning van de LGF of de toelating tot het speciaal onderwijs wordt geregeld via indicatiestelling door de Commissie voor Indicatiestelling (CvI). De CvI is een onafhankelijke commissie die aan de hand van landelijke criteria beoordeelt of een leerling extra zorg nodig heeft (Koning, Bakker & Pijnenburg, 2002).

Volgens de criteria moet sprake zijn van... (Koning, Bakker & Pijnenburg, 2002):

1. ...een vastgestelde stoornis, die voldoet aan de criteria van de DSM-IV;
2. ...een integraal karakter van de problematiek;
3. ...een ernstige beperking van de onderwijsparticipatie en
4. ...onvermogen tot adequate zorg vanuit de zorgstructuur van het regulier onderwijs of de zorgsector.

Als op grond van het dossier niet duidelijk is of aan deze criteria wordt voldaan, kan door de CvI een aanvullend onderzoek worden aangevraagd bij een diagnostiekteam van het REC. De bedoeling hiervan is om, in het kader van indicatiestelling, de stoornissen en beperkingen van de leerling duidelijker te omschrijven en te classificeren (Koning, Bakker & Pijnenburg, 2002).

Als een leerling in aanmerking komt voor speciaal onderwijs of LGF, kunnen de ouders kiezen naar welke school het kind gaat (speciaal of regulier). Als de school de aanmelding van de ouders accepteert, wordt de leerling toegelaten. Hierna vindt, wanneer nodig, handelingsgerichte diagnostiek plaats en wordt een handelingsplan opgesteld (Koning, Bakker & Pijnenburg, 2002).

Waar bij indicatiestelling vooral gekeken wordt naar de stoornissen en problemen van kinderen, draait het bij handelingsgerichte diagnostiek vooral om probleemoplossing. Dit gebeurt in samenwerking met de ouders. De diagnosticus probeert onderwijsleer- en opvoedingsproblemen te onderkennen, te analyseren, te verklaren en op grond daarvan een advies te geven (Pameijer & Van Beukering, 2009).

Huidige situatie Rebound, Herstart en Op de Rails

In januari 2004 vond er op een middelbare school in Den Haag een ernstig geweldsincident plaats. Dit incident zorgde voor de nodige ophef bij de landelijke overheid, zij zagen dit als aanleiding om het gevoerde veiligheidsbeleid nader te bekijken. Het Ministerie van OCW stelde het ‘plan van aanpak veiligheid in het onderwijs en de opvang van risicoleerlingen’ op, waarin preventieve, curatieve en repressieve maatregelen werden omschreven om de veiligheid te verbeteren. De reboundvoorzieningen en de ‘Op de Rails’-plaatsen in het Cluster 4 onderwijs zijn onderdeel van de repressieve maatregelen (Nji, 2010.).

Ook voor dit plan van aanpak bestonden er verschillende time-outvoorzieningen die waren bedoeld voor leerlingen die de veiligheid in het onderwijs tijdelijk in gevaar brachten. Deze bestaande voorzieningen zijn het startpunt geweest voor de reboundvoorzieningen (Van Veen & Wienke, 2005).

Van Veen en Wienke (2005) hanteren de volgende definitie voor reboundvoorzieningen “Onder reboundvoorziening wordt verstaan: een onderwijsopvangvoorziening waarin de leerling een niet-vrijblijvend programma krijgt aangeboden om binnen een afgebakende periode van enkele maanden een nieuwe start te maken met het oog op het vervolgen van de schoolloopbaan binnen het reguliere onderwijs” (p. 9).

De leerlingen die in aanmerking komen voor een plaats op de rebound hebben een grens overschreden of dreigen deze te overschrijden wat betreft hun gedrag en handhaving op school. Ondanks dit gedrag horen zij niet thuis in het cluster 4-onderwijs en/of justitiële instellingen. Door tijdelijk niet meer naar hun eigen school te gaan, kan iedereen even op adem komen. Op de rebound wordt gewerkt aan motivatie- en gedragsverandering, verbetering van het leergedrag en het inhalen van leerachterstanden (Van Veen & Wienke, 2005).

Iedere reboundvoorziening valt onder een van de samenwerkingsverbanden VO/VSO in Nederland. Door rebound een plek te geven binnen de zorgstructuur van het samenwerkingsverband, valt dit onder de zorg die geboden kan worden binnen de organisatie. De leerlingen die naar de rebound gaan, blijven ingeschreven bij hun eigen school (NJI, 2010.).

Naast de reboundvoorzieningen bestaat het project 'Op de Rails'. De leerlingen die hier geplaatst worden zijn in principe tien jaar of ouder. Zij brengen de veiligheid van hun medeleerlingen, de leerkrachten en/of zichzelf in gevaar. Ze hebben ernstige gedragsproblemen, maar deze zijn niet te herleiden tot een geclassificeerde stoornis. Bij 'Op de Rails' wordt aandacht besteed aan gedragsregulatie, het aanleren van sociale vaardigheden en het continueren van het onderwijsprogramma dat de leerling volgt (WEC-Raad, REC's cluster 4, NJI, 2010).

'Op de Rails' valt onder het REC van cluster 4, maar dit betekent niet dat de leerling ook automatisch op cluster 4-onderwijs volgt. Sterker nog, het doel van dit project is terugkeer naar het regulier onderwijs. Als dit toch niet mogelijk blijkt te zijn, wordt gezocht naar een andere passende vorm van onderwijs (WEC-Raad, REC's cluster 4, NJI, 2010).

Ten slotte is er Herstart. Dit is een voorziening voor leerplichtige leerlingen in de leeftijd van 5 tot en met 18 jaar die al langere tijd thuiszitten. De redenen voor dit thuiszitten zijn divers. Vaak is terugkeer naar hun vorige school niet meer mogelijk. Tijdens het project leren de leerlingen omgaan met een dagritme en regelmaat. De nadruk ligt minder op het volgen van het onderwijsprogramma (WEC-Raad, REC's cluster 4, NJI, 2010). Ook dit project wordt aangestuurd via de REC's. Het doel is enerzijds om te bepalen welke school het best bij de leerling past (regulier of speciaal) en om de leerling weer te laten wennen aan de structuur van een school, zodat zij in staat zijn om na dit project onderwijs te volgen (WEC-Raad, REC's cluster 4, NJI, 2010).

De bedoeling is dat na afronding van een van deze drie projecten een succesvolle terugkeer naar het regulier onderwijs plaatsvindt. Daarbij is het belangrijk dat er aandacht besteed wordt aan de transfer van de tijdelijke voorziening naar de (nieuwe) school. Ook is goede nazorg van groot belang (NJI, 2010.).

Passend Onderwijs

Elk kind heeft recht op onderwijs dat past bij zijn of haar beperkingen en talenten, dus ook kinderen met een stoornis, handicap of met een ernstige ziekte (Greven, 2007). Onder de naam 'Passend Onderwijs' wordt nu gewerkt aan een nieuw beleid om aan de onderwijsbehoeften van alle kinderen te voldoen (Balansdigitaal, 2010). Zoals in de vorige paragraaf naar voren is gekomen zijn er voorzieningen ontstaan die binnen deze ontwikkeling passen.

Om te kunnen garanderen dat alle kinderen passend onderwijs krijgen, streeft het kabinet ernaar om per 1 augustus 2012 de zorgplicht in te voeren. Schoolbesturen zijn dan verplicht om voor alle leerlingen met een extra zorgbehoefte voor passend onderwijs te zorgen (OCW, 2010).

Passend onderwijs betekent dat het onderwijs moet aansluiten bij de behoeften van het kind, de wensen van de ouders en de mogelijkheden van het personeel. Als het een school niet lukt om tegemoet te komen aan de behoeften van het kind, wordt er samen met de ouders uitgezocht welke school binnen het samenwerkingsverband dit wel kan (OCW, 2010).

In het kader hiervan zijn de scholen straks verplicht om een onderwijszorgprofiel op te stellen, dit geeft een omschrijving van de zorg en ondersteuning die een school kan bieden. Het samenwerkingsverband legt het aanbod van de verschillende scholen vast in een zorgplan, hierbij moet gezorgd worden voor een dekkend aanbod van onderwijszorg. Dit houdt in dat elke leerling een plek kan krijgen die bij zijn of haar behoeften past (Vermaas & Van der Pluijm, 2010).

De verantwoordelijkheid voor passend onderwijs wordt voor een groot deel neergelegd bij schoolbesturen. Daarnaast wordt het belang van kennisbevordering en ondersteuning van leerkrachten benadrukt. Hierbij is een organisatie nodig die hierop gericht is (Greven, 2007).

Aan de koers van Passend Onderwijs liggen de volgende uitgangspunten ten grondslag (Balansdigitaal, 2010):

1. *Terug naar de zorgplicht.*

Het streven is een systeem dat leerlingen zoveel mogelijk binnen het reguliere onderwijs houdt. Daarom zijn reguliere besturen verplicht om een zo goed mogelijk zorgaanbod te leveren. Waar zij dat niet alleen kunnen, werken zij samen in de bestaande samenwerkingsverbanden.

2. *Zichtbare effecten.*

Het geld en de moeite die worden gestoken in Passend onderwijs moeten zichtbaar rendement opleveren.

3. *Transparante inzet middelen in de klas.*

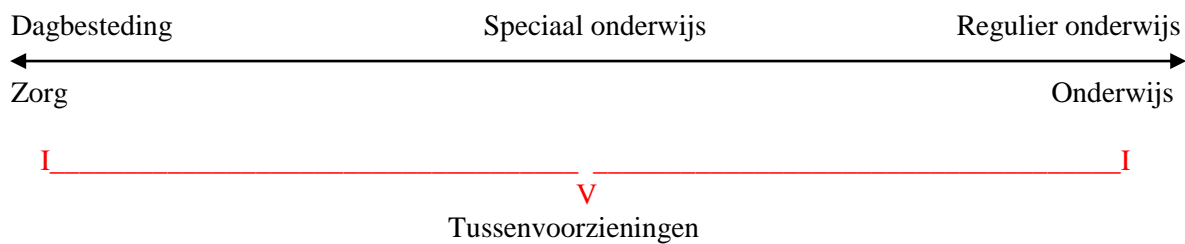
De investeringen moeten zichtbaar worden in de klassen en niet gestoken worden in onnodige overhead, bijvoorbeeld teveel ondersteunend personeel.

Om duidelijk te krijgen of het schoolbestuur de zorgplicht waarmaakt en of het samenwerkingsverband een sluitend zorgaanbod biedt, is extra toezicht nodig. De Onderwijsinspectie is nu bezig met het ontwikkelen van een goed toetsingskader. Bij dit toetsingskader wordt gebruik gemaakt van het onderwijszorgprofiel, hiermee wordt namelijk inzicht geboden in de activiteiten die scholen ondernemen om de risico's voor kwetsbare leerlingen te verkleinen (Vermaas & Van der Pluijm, 2010).

Tussenvoorzieningen

Door de tendens van inclusief en passend onderwijs, wordt ernaar gestreefd leerlingen binnen het regulier onderwijs te houden, met voor ieder kind onderwijs dat aansluit bij zijn of haar specifieke behoeften (Balansdigitaal, 2010). Voor de leerlingen met onderwijszorgbehoeften waaraan in het regulier onderwijs niet voldaan kan worden, maar voor wie speciaal onderwijs ook niet de aangewezen vorm is, ontstaan tussenvoorzieningen. Elke voorziening ligt ergens op de lijn onderwijs – zorg, dit is een continuüm waar aan de ene kant regulier onderwijs staat en volledige zorg aan de andere kant.

Speciaal onderwijs ligt dicht tegen de kant van volledige zorg aan, terwijl regulier onderwijs aan de andere kant van het continuüm staat. De tussenvoorzieningen worden hiertussen gepositioneerd, zie hiervoor figuur 2. De tussenvoorziening kent verschillende vormen. Zo zijn er klassen binnen een reguliere school, maar ook voorzieningen waar leerlingen deels op de reguliere school zitten en deels op speciaal onderwijs.

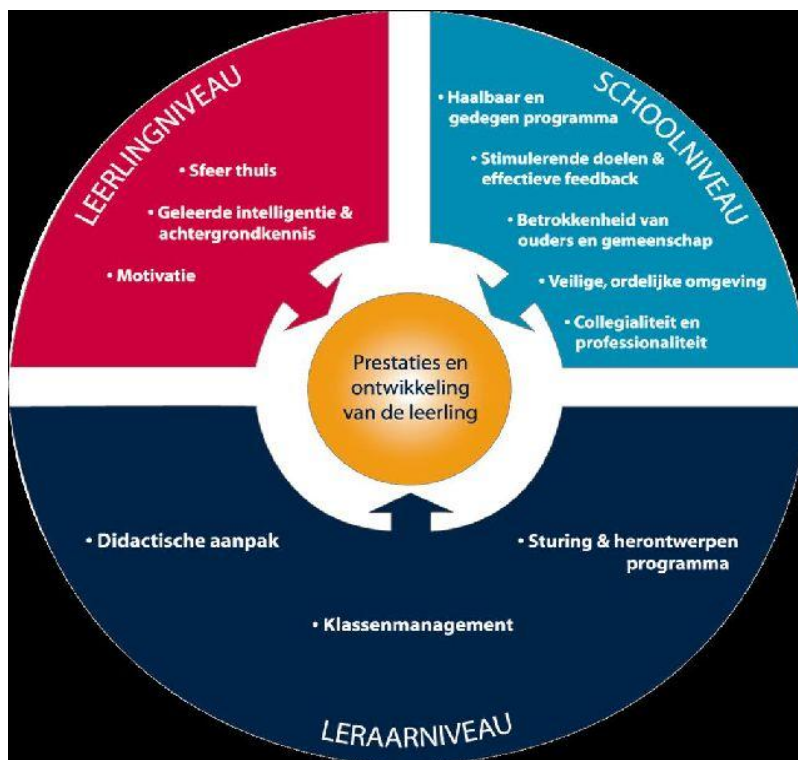

Figuur 2: continuüm zorg – onderwijs

Factoren van goed onderwijs

Er is uitgebreid onderzoek gedaan naar elementen waar goed onderwijs aan voldoet en waar alle leerlingen de mogelijkheden en kansen hebben om hun schoolloopbaan tot een succes te maken. Gebaseerd op het gedachtegoed van Marzano (2003) die een meta-analyse maakte van meer dan 1200 onderzoeken en hieruit elf factoren haalde die de leerprestaties van leerlingen positief beïnvloeden, wordt in onderstaand kader omschreven hoe 'goed onderwijs' eruit ziet. Deze factoren kunnen ook van toepassing zijn in tussenvoorzieningen.

In figuur XX staan de elf factoren weergegeven. Op factoren die van toepassing kunnen zijn op een tussenvoorziening wordt dieper ingegaan.

Factoren op schoolniveau.

Een haalbaar en gedegen programma.

Een factor die zeer van invloed is op de leerprestaties is een programma dat haalbaar, maar wel gedegen is. Uit onderzoek blijkt dat er vaak een verschil zit tussen het voorgenomen en het uitgevoerde onderwijsprogramma. Het voorgenomen programma is de leerstof die bijvoorbeeld wettelijk vastgesteld is door het ministerie, zoals het referentiekader. Het uitgevoerde programma is de leerstof die daadwerkelijk door de leerkracht(en) is behandeld. Het is van belang voor scholen om een programma te bepalen dat uitvoerbaar is. Dit zal een grote uitdaging vormen op een tussenvoorziening omdat leerlingen van verschillende scholen komen, op verschillende niveaus instromen en vaak maar korte tijd op de tussenvoorziening zitten. Afwegingen die de tussenvoorzieningen maken zijn: geven we prioriteit aan cognitieve vaardigheden (leerstof van de eigen school, basisvaardigheden) of eerder aan het oplossen van problematiek van sociaal-emotionele vaardigheden (gedragsproblemen, leerhouding) Essentieel hierin zijn de doelen die de tussenvoorziening, die leerkrachten en leerlingen zelf gesteld hebben en deze kunnen per leerling verschillen.

Uitdagende doelen en effectieve feedback

Een belangrijke manier om de kwaliteit van het onderwijs en de ontwikkeling van de leerlingen te verbeteren is het geven van feedback. “Feedback is informatie waarmee een leerling kennis, vertrouwen in zichzelf en de taak en cognitieve strategieën kan bevestigen, aanvullen, verbeteren, aanpassen of herstructureren” (Winne & Butler, 1994, zoals beschreven in Hattie & Timperley, 2007). Feedback is effectiever wanneer die gegeven wordt op de kwaliteit van het werk van de leerling in relatie tot de gegeven criteria, waarbij zowel sterke als zwakke punten worden geïdentificeerd. Dit gedijt het beste in een veilig pedagogisch klimaat waarin het de norm is dat constructieve feedback continu gegeven wordt en niet alleen aan het einde van het hoofdstuk of de lesperiode (Darling-Hammond & Bransford, 2007). Hierbij wordt van de leerlingen verwacht dat zij actief zijn in hun eigen leren en dat zij hun eigen sterke en zwakke kanten onderkennen en weten hoe hiermee om te gaan zodat ze in staat zijn zichzelf te ontwikkelen en vooruitgang te boeken. De leerkracht kan niet voor hen leren; van de leerling is een actieve en open leerhouding vereist (Harlen & James, 1996). Deze leerhouding is te zien bij leerlingen die intrinsiek gemotiveerd zijn om te leren. Daarom is het geven van feedback het meest zinvol bij intrinsiek gemotiveerde leerlingen (Narciss, 2004).

Kort gesteld hanteert Marzano (2008) de volgende uitgangspunten: 1. feedback moet corrigerend zijn. Dit geeft de leerling een beeld van wat er goed en niet goed gaat en hoe zij beter kunnen werken. 2. feedback moet op tijd komen, hoe later feedback gegeven wordt, hoe minder verbetering er zichtbaar is. 3. feedback moet specifiek voor een criterium zijn, want dit geeft aan waar leerlingen staan wat betreft een specifiek kennis- of vaardigheidsdoel. Het stellen van doelen bevordert het leren. Het is echter van belang dat deze doelen op de juiste manier worden toegepast om een positief effect te hebben. Het is van belang om onderscheid te maken tussen leerdoelen en leeractiviteiten of opdrachten. Het bevordert de betrokkenheid van de leerlingen als zij zelf leerdoelen mogen aangeven die aansluiten op hun persoonlijke interesses (Marzano, 2011).

Betrokkenheid van ouders en samenleving.

Het is van belang om ouders te betrekken bij beleid en dagelijkse gang van zaken op de school (Azzam, 2007). Kenmerken waardoor ouderbetrokkenheid een positief karakter heeft zijn: communicatie, participatie en bestuur.

Communicatie tussen school en ouders vindt nu vaak plaats in de vorm van nieuwsbrieven, bulletins en flyers. Deze geven informatie, maar weinig gelegenheid voor ouders om te antwoorden. Mogelijkheden om communicatie te bevorderen zijn: berichtgeving en bijeenkomsten vanuit de school worden vertaald in belangrijkste talen die door leerlingen en ouders gesproken worden en het instellen van effectieve communicatielijnen zoals telefonisch contact, internet, huisbezoeken en gesprekken tussen ouders en leerkrachten.

Participatie, de deelname aan alledaagse activiteiten in de school zorgt ervoor dat ouders niet alleen effectief betrokken worden, maar ook waardering over hun inbreng en bijdrage ontvangen (Semke, Garbacz, Kwon, Sheridan & Woods, 2010). Daarnaast heeft het een directe meerwaarde door opbrengsten van specifieke participatie van ouders, zoals grotere expertise bij bepaalde vakken of thema's, financiële bijdragen van bedrijven (bv. waar ouders werkzaam zijn) en door het voordeel van extra effecten, zoals minder absentie en lagere uitvalcijfers. Participatie kan worden bevorderd door gerichte werving van ouders en het bieden van oriëntatie workshops. Hierdoor kunnen ouders worden ingezet als assistent in de klas, surveillance, administratie-assistent of als gastspreker.

Een veilige en ordelijke omgeving

Een veilige omgeving is van groot belang, zowel voor leerkrachten als voor leerlingen. In Nederland zijn ongeveer 20% jongeren met probleemgedrag, waarvan 5% delinquente jongeren. Zoals te verwachten, is er op tussenvoorzieningen een hoog tot zeer hoog percentage jongeren aanwezig dat probleemgedrag vertoont.. In deze voorzieningen is een veilige omgeving van extra groot belang.

Een belangrijke voorwaarde is het opstellen van regels en procedures voor gedragsproblemen, die veroorzaakt kunnen worden door de fysieke inrichting van het gebouw. Hierbij kan gedacht worden aan bijvoorbeeld efficiënt gebruik van alle in- en uitgangen, wachttijden tot een minimum beperken, gebruikmaken van bordjes die gewenst gedrag aangeven, vermindering van overbezetting in bepaalde gemeenschappelijke ruimtes. Daarnaast zijn regels nodig voor algemeen gedrag en die gedragingen verbieden zoals intimidatie, verbale pesterij, drugsgebruik, ongewenste intimiteiten, vechten, diefstal, spijbelen, verstoren van lessen, etc. De regels moeten voor iedereen duidelijk zijn en iedereen moet ze kennen (Taghon, 2010). Ook moeten de regels redelijk, overzichtelijk en ook goed te handhaven zijn (Maas, 2010). Na het opstellen van regels, moeten passende maatregelen worden bepaald en - indien aan de orde - daadwerkelijk opgelegd. Om te waarborgen dat regels niet van bovenaf zijn opgelegd en voor leerlingen gevoelsmatig als machtsmiddel worden ingezet, verdient het aanbeveling om regelgeving bottom up te ontwikkelen in samenwerking met leerlingen, leerkrachten en ouders. Een zero-tolerancebeleid werkt juist averechts (Brownstein, 2010). In een tussenvoorziening is dit niet altijd mogelijk door het grote verloop van de leerlingenpopulatie.

Collegialiteit en professionaliteit

Het schoolklimaat kan een bepalende factor vormen voor effectief onderwijs (Soini, Pyhälto & Pietarinen, 2010). In deze factor wordt onderscheid gemaakt tussen collegialiteit en professionaliteit. Bij collegialiteit speelt interactie, in de vorm van bespreken en adviseren, een grote rol. Leerkrachten nemen 'good practices' graag van elkaar over (Pugh & Zhao, 2003). Professionaliteit van leerkrachten hangt samen met opleidingsniveau, pedagogische kennis en aantal jaren leservaring (Hattie, 2003). Om een goed schoolklimaat te realiseren wordt het aanbevolen om normen op te stellen voor de wijze waarop medewerkers conflicten oplossen, omgaan met problemen, informatie over leerlingen meedelen en zich gedragen tijdens beroepsmatige activiteiten zoals vergaderingen en workshops (Kuijpers, Houtveen & Wubbels, 2010). Daarnaast werkt het bevorderend voor leerkrachten als zij betrokken worden in bestuursstructuren die bestuur en beleid vaststellen. Ten derde is het van belang dat leerkrachten deelnemen aan zinvolle activiteiten voor professionalisering (Kuijpers et al., 2010). Samengevat kan worden gesteld dat een collegiaal en professioneel team gericht is op gemeenschappelijke doelen en hier gezamenlijk aan werkt. In de enquête wordt gevraagd naar professionalisering en sfeer.

Factoren op leerkrachtniveau

Een individuele leerkracht wordt beïnvloed door beslissingen op schoolniveau, zoals hierboven omschreven, maar heeft daarnaast invloed op individuele leerlingen in een groep. Factoren op leerkrachtniveau zijn de didactische aanpak strategieën, klassenmanagement en vormgeving van het onderwijsprogramma.

Didactische aanpak

Effectieve leerkrachten beschikken over meer didactische aanpak strategieën dan minder effectieve leerkrachten. Er zijn verschillende strategieën die leerkrachten in kunnen zetten, zoals

samenvatten en aantekeningen maken, huiswerk en oefeningen opgeven, doelen stellen en feedback geven en coöperatief leren. Marzano, Pickering en Pollock (2008) hebben door het bijeenbrengen van divers wetenschappelijk onderzoek in kaart gebracht welke didactische structuren goed werken in de klas. Enkele van deze didactische structuren zijn aan te passen aan de behoefte van een individuele leerling, al zou in de meest wenselijke situatie de leerkracht al deze strategieën toepassen binnen de eigen lespraktijk.

Inspanningen bevestigen en erkenning geven. Deze strategie richt zich op de houding en het zelfvertrouwen van de leerling en bestaat uit de twee categorieën inspanningen bevestigen en erkenning geven. Wanneer dit op de juiste manier in de lespraktijk wordt uitgevoerd leren leerlingen dat inspanningen tot betere resultaten leiden en wordt de motivatie bevorderd.

Bevestigen van inspanningen. Het is van belang dat de leerling zich realiseert dat het leveren van een inspanning een effect heeft op een goed resultaat. Een leerling die niet in dit gegeven gelooft zal dit moeten leren van de leerkracht door te laten zien dat een toegevoegde inspanning wordt beloond met betere resultaten en door het geven van voorbeelden van personen die hun doel hebben bereikt door het leveren van grote inspanning of door het bijhouden van het verband tussen inspanning en prestaties.

Erkenning geven. Er is een wezenlijk verschil tussen prijzen en belonen en erkenning geven. Prijzen en belonen kan zowel effectief als ineffectief worden ingezet. Wanneer dit ineffectief is kan het gevolg zijn dat leerlingen minder gemotiveerd zijn. Prijzen is onder andere wel effectief als het consequent wordt gedaan, het bijzondere van de prestatie beschrijft, geloofwaardig is, informatie geeft over bekwaamheid, gebruik maakt van de context van eerdere prestaties, een succes toeschrijft aan inspanning en zich richt op eigen gedrag. Een bijzonder effectieve vorm van beloning is wanneer de leerlingen niet worden beloond voor het uitvoeren van de opdracht, maar dat ze de prestatienormen behalen. Elke school kan op eigen wijze een didactisch kader scheppen voor leereenheden. Erkenning heeft te maken met 'er mogen zijn' waardering en begrip te krijgen om wie je bent. Erkenning kan enorm motiveren en gaat verder dan belonen. We willen er allemaal 'toe doen'!

Klassenmanagement

Klassenmanagement houdt in dat de gestelde regels worden nageleefd, maatregelen worden uitgevoerd bij ordeverstoring gedrag, er een effectieve relatie is tussen leerkracht en leerlingen en een juiste mentale houding. Wanneer deze vier kenmerken in harmonie met elkaar samenhangen wordt een groep effectief gemanaged. Zoals eerder gesteld, is het ook ter bevordering van goed klassenmanagement een voorwaarde om heldere regels op te stellen. Bij overtreding van regels is het van belang dat interventies worden gepleegd om ordeverstoringen tegen te gaan. Daarbij werkt het voorkomen of tijdig aanpakken van orderverstoringen door het benoemen van het gewenste gedrag het beste. Als dit niet meer lukt zijn maatregelen als non-verbale afkeuring, tijdelijk uit de klas sturen (mits hier geen misbruik van wordt gemaakt om van een gedragsprobleem af te zijn), corrigeren en overdoen, differentieel belonen (negatieve consequentie of positieve waardering) en stimulusaanwijzingen (teken op het bord bij bijna-overtreding) mogelijk.

Leerlingen vinden goed contact met hun leerkracht belangrijk. Het maken van een praatje over zowel schoolse als buitenschoolse zaken wordt gewaardeerd. Daarnaast vinden leerlingen het belangrijk dat leerkrachten interesse tonen en hen op waarde weten te schatten door naar hun mening te vragen, luisteren en laten merken dat de leerkracht de leerlingen persoonlijk kent. Verder vinden leerlingen het fijn als een leerkracht zich kan inleven in de leerlingen, dat een leerkracht soms straf geeft of streng is als dat nodig is, en op een respectvolle manier. Straf vinden leerlingen terecht als het rechtvaardig en redelijk is, zonder te schreeuwen. Leerlingen hebben weinig waardering voor leerkrachten die onredelijk zijn, geen rekening met hen houden

en zich niet aan afspraken houden. Leerlingen geven aan het gevoel te hebben dat zij niet serieus genomen worden en dat er bij problemen of onenigheid niet goed naar hen wordt geluisterd. Een gevoel van gelijkwaardigheid is voor de meeste leerlingen een belangrijke factor van een goede leerkracht. Uit onderzoek van Stevens et al. (2004) blijkt dat goed contact tussen leerling en leerkracht vooral belangrijk wordt bevonden door de leerlingen, bij leerkrachten lijkt dit minder op de voorgrond te staan. Ook blijkt uit interviews met leerkrachten dat zij vaak wat terughoudender zijn in contact met leerlingen; een gebrek aan tijd wordt hierbij regelmatig als een belemmerende factor aangevoerd (Stevens et al., 2004).

Positieve bindingen met de samenleving en/of leerkracht zorgen voor zelfvertrouwen en stimuleren tot inzet. Een gebrek aan positieve verbindingen veroorzaakt of verscherpt probleemgedrag of een negatief zelfbeeld. Dit is een cumulatief proces, de leerling wordt steeds kwetsbaarder wanneer dit proces niet goed verloopt (VLOR, 2006). De belangrijke persoon binnen de school is vaak de mentor. Deze kan de leerlingen extra steun en aandacht geven op gebieden als studievaardigheden, studiehouding, monitoren van leerresultaten, maar ook psychosociale aspecten zoals interesses, persoonlijke motieven en omstandigheden thuis; zij hebben een vakoverstijgende taak. De mentor kan hulp en begeleiding bieden door gesprekken met de individuele leerling, de mentorgroep en door het onderhouden van contacten onderhouden met anderen die de leerling wellicht nodig heeft (Groothuis & Verkuyl, 2008).

Factoren op leerlingniveau

Thuisituatie

Uit vele onderzoeken blijkt dat het sociaaleconomisch milieu (SEM) van invloed is op de prestaties van leerlingen. Er kan onderscheid worden gemaakt tussen de thuisituatie en de sociaaleconomische status, zoals inkomen, beroep en opleidingsniveau. Voor wat betreft de thuisituatie zijn de volgende aspecten van invloed: de communicatie over school, de supervisie van de ouders en de opvoedingsstijl. Invloed uit te oefenen op de thuisituatie is moeilijk. Een mogelijkheid zou zijn om trainingen aan ouders te geven ter verbetering van voorgenoemde aspecten.

Intelligentie en achtergrondkennis

Marzano (2003) maakt onderscheid tussen gekristalliseerde intelligentie (kennis van feiten, generalisaties en principes) en vloeiende intelligentie (mentale procedures en verstandelijke vermogens als abstract redeneren, werkgeheugencapaciteit en efficiëntie). De algemene aanname is dat vloeiende intelligentie aangeboren is en gekristalliseerde intelligentie aangeleerd. Hierbij kan vloeiende intelligentie de gekristalliseerde intelligentie faciliteren: hoe meer vloeiende intelligentie, hoe makkelijker gekristalliseerde intelligentie kan worden verworven. Er kan worden gesteld dat gekristalliseerde intelligentie en achtergrondkennis min of meer hetzelfde zijn. Achtergrondkennis kan worden verhoogd door deelname van leerlingen aan programma's waardoor aantal en kwaliteit van levenservaringen direct toenemen, zoals excursies, stages en gastsprekers. Daarnaast is het van belang dat leerlingen veel lezen, met het accent op de ontwikkeling van de woordenschat. Met betrekking tot de woordenschatontwikkeling is het van belang dat leerlingen directe instructie krijgen in termen en uitdrukkingen rondom een bepaald onderwerp en van belang voor de specifieke leerstof van een vak.

Motivatie.

Motivatie is een belangrijke pijler die ervoor kan zorgen dat een leerling naar school blijft gaan. Gemotiveerde leerlingen zijn minder vaak schoolverlaters dan leerlingen die niet gemotiveerd naar school gaan (Deci, Vallerand & Ryan, 1991). De Self-Determination Theory (SDT) (Ryan & Deci, 2001) focust zich op de mate waarin mensen hun acties vanuit zichzelf zullen doorzetten

door aan te sluiten op basisbehoeften die motivatie bevorderen. Leerlingen die intrinsiek gemotiveerd zijn beleven plezier aan de activiteit zelf en niet vanwege de extrinsieke beloning of straf die eraan gekoppeld is (Martens, 2007). Daarnaast zijn intrinsiek gemotiveerde leerlingen meer geïnteresseerd, enthousiast en zelfverzekerd. SDT kent drie basisbehoeften die tezamen intrinsieke motivatie bevorderen. De drie basisbehoeften zijn gevoel van competentie, gevoel van autonomie en gevoel van verbondenheid.

Gevoel van competentie. Je competent voelen treedt op als men het gevoel heeft dat de actie uitvoerbaar en mogelijk is; de leerling heeft het gevoel dat hij/zij de opdracht/les/taak aankan. Als het gevoel van competentie groot is wil de leerling meer uitdagingen aangaan, toont meer doorzettingsvermogen en voelt zich meer betrokken bij de taak en het daarbij behorende leerproces (Legault, Pelletier & Green-Demers, 2006).

Gevoel van autonomie. Dit gevoel heeft betrekking op het bewust zijn van de eigen controle. Leerlingen hebben het gevoel dat wat en hoe zij leren gedeeltelijk door henzelf bepaald wordt. De leeromgeving kan een gevoel van autonomie bevorderen door leerlingen gelegenheid te geven zelf initiatief te nemen en rekening te houden met de mening van leerlingen (Legault et al., 2006). In een onderzoek van Stevens et al. (2004) geven leerlingen aan dat zij graag eigen verantwoordelijkheid dragen over het maken van huiswerk en vragen stellen aan de leerkracht. Ook de mogelijkheid om zelfstandig het werk te plannen wordt gewaardeerd. Leerlingen geven tevens aan dat medeverantwoordelijkheid van de leerkracht prettig werkt zodat ze ook weten of het goed gaat. Het kan stimuleren om harder te werken. Voor leerlingen is een gevoel van autonomie sterk verbonden aan het mogen maken van keuzes door zelf gedeeltelijk te bepalen wat ze doen, in tegenstelling tot leerkrachten. Deze spreken over verantwoordelijkheid in termen van 'verantwoordelijkheid nemen voor het werk dat gedaan moet worden', waarbij geen sprake van keuze is.

Gevoel van verbondenheid. Dit gevoel wordt ook wel omschreven als een gevoel van veiligheid of sociale cohesie. Een veilige relatie tussen leerling en leerkracht of leerling en medeleerlingen bevordert de intrinsieke motivatie (Martens, 2007).

Het is van belang dat leerlingen zich competent voelen. Hiervoor is het geven van feedback over de persoonlijke groei belangrijker dan de vergelijking tussen leerlingen, omdat dan slechts enkele leerlingen succesvol/competent kunnen zijn. Ook is voor leerlingen motiverend om te werken aan aantrekkelijke opdrachten en activiteiten. Kenmerken van een aantrekkelijke opdracht is dat het goed uitvoerbaar maar wel uitdagend is, nieuwsgierigheid opwekt en de fantasie aanwakkert. Ook kunnen de leerlingen de ruimte krijgen om te werken aan langdurige projecten die zelf hebben bedacht. De laatste stap kan direct werken ter vergroting van de motivatie, namelijk het lesgeven aan leerlingen over hoe motivatie werkt en hoe dit hen beïnvloedt.

Bij tussenvoorzieningen, en dan specifiek het gedeelte rebound, die leerlingen die door ongewenst gedrag van school gestuurd zijn, is het van belang om te beseffen dat samenhang niet causaal is. Gedrags- en motivatieproblemen kunnen leiden tot slechte schoolprestaties, maar slecht presteren op school kan ook de reden zijn voor motivatieproblemen (Eimers & Bekhuis, 2006).

Overzicht van geïnterviewde Tussenvoorzieningen

Accent Onderwijsopvang, Rotterdam.
Amstellyceum Special Classes, Amsterdam.

Candea College, Duiven.

De Bongerd, zorglocatie van het Hooghuis Lyceum, Oss.
De Delta, orthopedagogisch didactisch centrum, afdeling Onderwijscentrum Leiden.
De Doorstart, Delfzijl.
De Einder, Den Haag.
De Rotonde, Breda.
De Vluchtheuvel, scholengemeenschap Were-di, Valkenswaard.
De Wissel, Nova College, Amsterdam.

Eduwiek, Roelof van Echten College, Hoogeveen.
Elde College, Schijndel.

Flex College, Nijmegen.

Gomarus College, Groningen.

Het Knooppunt, Den Haag.
Het Onderwijs Atelier, RSG Tromp Meesters, Steenwijk.
Hulpklas (Time-out / Rebound), SWV VO SVO Amstelland en de Meerlanden, Hoofddorp.

Onderwijsschakelloket / Transferium & Stopprogramma & School2Care, Amsterdam.

Rebound Noord Oost Friesland, Zwaagwesteinde.
Rebound Noord West Friesland, Leeuwarden.
Rebound Rivierenland, Geldermalsen.
Rebound Zuidwest, Den Haag.
Rochade, traject voor onderwijs en hulpverlening, Spijkenisse.

Schakelvoorziening VO leiden e.o., Leiden.
Stedelijk Dalton Lyceum, Dordrecht.

Transferium, plusvoorziening Midden-Brabant, Tilburg.

VMBO4You, Lentiz Floracollege, Naaldwijk.
VMBO-MBO Life College, afdeling New Life, Schiedam.
VSO Parcours, Tilburg.

Literatuur

- Aanval op schooluitval* (z.j.). Op 12-11-2010 ontleend aan http://www.aanvalopschooluitval.nl/vervolg.php?h_id=10
- Azzam, A. (2007). *Why students drop out*. Educational Leadership, 64, 91-93.
- Briedé, P., Bijstra, J. & Nijland, M. (2010). Het project 'Indicatiestelling in het onderwijs'. *Advies & Educatie*, 3(3), 10-12.
- Complete national overview of the Netherlands* (2010). Op 12-11-2010 ontleend aan <http://www.european-agency.org/country-information/netherlands/national-overview/complete-national-overview>
- Darling-Hammond, L. & Bransford, J. (2007). *Preparing Teachers for a Changing World: What Teachers Should Learn and Be Able to Do*. Hoboken, NJ: Jossey-Bass.
- Deci, E. L., Vallerand, R. J., Pelletier, L. G. & Ryan, R. M. (1991). Motivation and education: the Self-Determination perspective. *Educational Psychologist* (26) 3 & 4, 325-346.
- Eimers, T & Bekhuis, H (2006). *Voortijdig schoolverlaten: naar een nieuwe beleidstheorie*. Nijmegen: Kenniscentrum Beroepsonderwijs Arbeidsmarkt.
- Goei, S.L. en Kleinen, R, (2009), *Omgang met zorgleerlingen met gedragsproblemen*, Christelijke Hogeschool Windesheim, Zwolle.
- Greven, L.F. (2007). Passend Onderwijs als uitdaging. *Van Horen Zeggen*, 48 (2), 10-13.
- Groothuis, M. & Verkuyl, H. (2008). *Mentor in het Voortgezet Onderwijs*. Gids voor een aanpak met visie. Soest: Uitgeverij Nelissen.
- Harlen, W. & James, M. (1996). *Creating a positive impact of assessment on learning*. Paper presented as part of the symposium on investigating relationships between student learning and assessment in the primary school at the AERA annual conference, New York.
- Hattie, J. (2003). *Teachers make a difference. What is research evidence?* Auckland, Australië: Australian Council for Educational Research.
- Koning, W., Bakker, H.E. & Pijnenburg, H.M. (2002). Indicatiestelling en handelingsgerichte diagnostiek binnen de REC's: gescheiden of functioneel geïntegreerd? *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 41, 457-469.
- Kuijpers, J.M., Houtveen, A.A.M. & Wubbels, Th. (2010). An integrated professional development model for effective teaching. *Teaching & Teacher education*, 26, 1687 – 1694.
- Legault, L., Pelletier, L. & Green-Demers, I. (2006). Why do high school students lack motivation in the classroom? Toward an understanding of academic amotivation and the role of social support. *Journal of Educational Psychology* (98) 3, 567-582.
- Maas, B. (2010). *Een vijandelijke overname in het VO en MBO*. Oppositioneel en Opstandig gedrag in het voortgezet onderwijs. Uitgeverij Garant: Apeldoorn.
- Martens, R. L. (2007). *Positive learning met multimedia*. *Onderzoeken, toepassen & generaliseren*. Oratie. Heerlen: Open Universiteit.
- Marzano, R.J. (2003). *Wat werkt op school*. *Research in Actie*. Vlissingen: Bazalt.
- Marzano, R.J. (2011). *De Kunst en Wetenschap van het lesgeven*. *Een evidence-based denkkader voor goed, opbrengstgericht onderwijs*. Vlissingen: Bazalt.
- Marzano, R.J., Pickering, D.J. & Pollock, J.E. (2008). *Wat werkt in de klas*. *Research in Actie*. Vlissingen: Bazalt.
- Narciss, S. (2004). The impact of informative tutoring feedback and self-efficacy on motivation and achievement in learning. *Experimental psychology*, 51 (3), 214-228.

- Organisatie van het onderwijsstelsel in Nederland* (2009). Op 12-11-2010 ontleend aan http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/eurybase_full_reports/NL_NL.pdf
- Onderwijsraad (2009), *de school en leerlingen met gedragsproblemen*, Den Haag.
- Pameijer, N. & Beukering, T. van (2009). *Handelingsgerichte diagnostiek. Een praktijkmodel voor diagnostiek en advisering bij onderwijsleerproblemen*. Leuven/Voorburg: Acco.
- Passend Onderwijs* (z.j.). Op 12-11-2010 ontleend aan <http://www.balansdigitaal.nl/algemeen/passend-onderwijs>
- Passend Onderwijs* (z.j.). Op 12-11-2010 ontleend aan <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/passend-onderwijs>
- Pugh, K.J., & Zhao, Y. (2003). Stories of teacher alienation: a look at the unintended consequences of efforts to empower teachers. *Teaching and Teacher Education*, 19 (2), 187-201.
- Reboundvoorzieningen in het voortgezet onderwijs* (z.j.). Op 12-11-2010 ontleend aan <http://www.NJi.nl/eCache/DEF/47/727.html>
- Ryan, R. M. & Deci, E. L. (2000). Self-Determination Theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychological Association* (55) 1, 68-78.
- Schoolverzuim* (z.j.). Op 11-11-2010 ontleend aan <http://www.NJi.nl/eCache/DEF/1/11/939.html>
- Semke, C.A., Garbacz, S.A., Kwon, K., Sheridan, S.M. & Woods, K.E. (2010). *Family involvement for children with disruptive behaviors: The role of parenting stress and motivational beliefs*. *Journal of School Psychology*, 48, 293-312.
- Soini, T., Pyhälto, K. & Pietarinen, J. (2010). Pedagogical well-being: reflecting learning and well-being in teachers's work. *Teachers and Teaching*, 16(6), 735 – 751.
- Stevens, L., Beekers, P., Evers, M., Wentzel, M. & van Werkhoven, W. (2004). *Zin in school*. Amersfoort: CPS.
- Taghon, G. (2010). *Omgaan met agressie in onderwijs en opvoeding*. Oppositioneel en Opstandig gedrag in het voortgezet onderwijs. uitg. Garant: Apeldoorn
- Veen, D. van & Wienke, D. (2005). *Handreiking reboundvoorzieningen in het voortgezet onderwijs*. Apeldoorn: Garant.
- Vermaas, J. & Pluijm, J. van der (2010). *Onderwijszorgprofielen: Een beschrijving van de meest gebruikte instrumenten om zorgprofielen van scholen in kaart te brengen*. Dongen: Penna Onderwijsadviseurs.
- Vlaamse Onderwijsraad & Koning Boudewijnstichting (2006). *Leerkracht-veerkracht, een reflectieboek. Sstapstenen voor het omgaan met jongeren met gedragsproblemen*. Brussel.
- Voortijdig schoolverlaten* (z.j.). Op 11-11-2010 ontleend aan <http://www.NJi.nl/eCache/DEF/1/04/634.html>
- WEC-Raad, REC's cluster 4, NJi (2010). *Herstart, Rebound of Op de Rails?* Groningen: Gerlach.
- WRR (2009). *Vertrouwen in de school: over de uitval van 'overbelaste' jongeren* (rapport 83). Amsterdam: University Press.
- Zon, W. van (2002). *Kerndoelen en de WEC VSO-scholen: Een verkenning naar de positie van kerndoelen in het voortgezet speciaal onderwijs* (rapport SO/1178/D/01-369). Enschede: SLO Specialisten in leerprocessen.